

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Třetí Československá republika – studie režimu
hybridní demokracie**

Jaroslav Bílek

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Třetí Československá republika – studie režimu
hybridní demokracie**

Jaroslav Bílek

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Ladislavu Cabadovi, Ph.D. za trpělivost při konzultacích a veškeré rady a připomínky k této práci.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Paradigma hybridních režimů.....	6
2.1	Stručný vývoj paradigmatu hybridních režimů.....	7
2.2	Klasifikace hybridních režimů.....	9
2.3	Případy omezené demokracie.....	10
2.3.1	Delegativní demokracie.....	10
2.3.2	Neliberální demokracie.....	11
2.3.3	Defektní demokracie.....	12
2.4	Případy omezeného autoritářského režimu.....	13
2.4.1	Semiautoritářství.....	14
2.4.2	Soutěživé autoritářství.....	15
2.4.3	Diamondova koncepce hybridních režimů.....	16
2.4.4	Volební autoritářství.....	18
2.5	Hybridní režimy jako svébytná kategorie.....	18
2.5.1	Dvojdimenzionální typologie politických režimů.....	19
3	Trojdimenzionální pojetí hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho.....	21
3.1	Představení koncepce hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho.....	21
3.2	Shrnutí koncepce hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho.....	24
4	Etablování politického systému Třetí republiky.....	26
4.1	Československý exil a cesta k obnově poválečného Československa.....	26
4.2	Košický vládní program.....	34
5	Volby a míra jejich soutěživosti.....	38
5.1	Národní fronta.....	39
5.2	Třetí republika a otázka institucionalizované opozice.....	41
5.3	Volební zákon a volby v roce 1946.....	44
6	Občanské svobody.....	47
7	Třetí republika a její poručnické instituce.....	51
7.1	Bezpečnost.....	53
7.2	Obranné zpravodajství.....	57
8	Povaha politického režimu třetí Československé republiky.....	60
9	Závěr.....	67
10	Resumé.....	71
11	Seznam literatury.....	72
12	Přílohy.....	78

1 Úvod

Při hlubším zájmu o historii politického systému Československa nemůžeme opomenout období let 1945-1948. Na toto tříleté období jsme často navyklí nahlížet jako na přechodné období začínající koncem druhé světové války a končící událostmi z února 1948. Zatímco o událostech z února 1948 toho bylo napsáno mnoho, netěší se samotná povaha politického režimu třetí Československé republiky přílišné pozornosti. Jsme tak svědky toho, jak laická veřejnost a média označují třetí Československou republiku za „*demokratické mezidobí*“ či „*poslední tři roky svobody*“, čímž dochází k přehlížení důležitých faktů, jež nás nutí minimálně polemizovat o demokratickém charakteru tohoto režimu (Balík, 2002). Třetí Československá republika totiž v rozporu s často šířenou verzí našich dějin nebyla krátkým vzepětím demokracie mezi dvěma totalitami, ale režimem, jenž v sobě kombinoval na jedné straně demokratické prvky první Československé republiky a zároveň v něm bylo možno sledovat i prvky nedemokratické, které jsme zvyklí dávat do souvislosti spíše s režimem po únoru 1948.

Díky tomu se v rámci domácí odborné politologické veřejnosti můžeme setkat s poměrně širokým spektrem klasifikace politického režimu třetí Československé republiky. Ať již jde o pretotalitní autoritativní režim (Balík, 2002), demokracii se svobodnými volbami (Rupnik, 2002: 199), či příklad hybridního režimu (Ženíšek, 2006: 40). Zatímco varianta označující Československo z let 1945-1948 za demokracii se svobodnými volbami byla již dříve vyhodnocena jako velmi zavádějící¹, je její vymezení jako pretotalitní autoritativní režim dle tradiční a časem ověřené Linzovy typologie jistě stále platnou (a lépe odůvodněnou) možností. Nejzajímavější² se mi však jeví vybrat si třetí z nastíněných cest, tedy věnovat pozornost Československu let 1945-1948

¹ V této souvislosti mám na mysli především text *Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945-1948* Stanislava Balíka z roku 2002. Ve zmíněném textu označuje vymezení Československa 1945-1948 jako případu demokracie se svobodnými volbami za vágní (Balík, 2002).

² Onu zajímavost spatřuji především v tom, že teorie hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho věnuje pozornost poručnickým institucím, což považuji za velmi zajímavé a přínosné pro analýzu Československa 1945-1948.

jako příkladu hybridního režimu. Hybridní režim je takovou formou „*režimu, který je někde na půli cesty mezi liberální demokracií a autoritářskými režimy*“ (Ženíšek, 2006: 36). Domnívám se, že toto vymezení dobře odpovídá již zmíněné charakteristické povaze třetí Československé republiky jako režimu „na půli cesty“.

U otázky odůvodnění výběru terénu své diplomové práce bych se ještě rád na chvíli zastavil. Protože je paradigma hybridních režimů velmi silně spojeno s oblastí tranzitologie, může působit terén v podobě Československa 1945-1948 poněkud zvláštně. Především protože je samotná tranzitologie spojená s třetí vlnou demokratizace a ještě lépe s přechodem od nedemokratického režimu k demokratickému. Je však třeba přiznat, že ačkoliv jsme často navyklí se takto na tento fenomén dívat, není v rozporu s žádnou z tezí předložené práce. Problematika hybridních režimů se sice do popředí politologického zájmu dostává až se zmíněnou třetí vlnou demokratizace, nicméně nelze tvrdit, že je s ní nedělitelně spojená (Diamond, 2002: 23). S režimy, které by šly označit jako hybridní, se setkáváme minimálně od konce druhé světové války (Geddesová, 2005). A samotný přechod potom pochopitelně nemusí vždy končit tím, co jsme zvyklí nazývat liberální demokracií (Cassani, 2012, Ženíšek, 2006: *passim*).

V duchu tranzitologické tradice je však nepochybně na místě definovat minimálně to, od čeho přecházíme a pokud možno také k čemu. Obě odpovědi jsou v případě Československa poněkud složitější. Třetí Československá republika sice právně navazuje na republiku první, nicméně reálná situace byla daleko složitější. Faktické základy tohoto politického režimu byly položeny v Moskvě 12. 12. 1943. Na druhé straně nelze opomenout ani skutečnost, že na území tohoto státu existují až do osvobození dva nedemokratické státní útvary. Přesněji řečeno Protektorát Čechy a Morava a Slovenská republika. Protektorát představoval okupační zřízení pod patronáží nacistického Německa (Balík et al., 2004, 98). Svou povahou byl Protektorát Čechy a Morava totalitním režimem. Slovenská republika se potom dá označit za režim pohybující se v průběhu své existence mezi kategoriemi organicko-etatický autoritářský režim a režim kvazitotalitní (Balík – Kubát, 2012: 163-164). Politický režim po únoru 1948 je

zase možné označit za kvazitotalitní až totalitní (Balík, 2002; Balík – Kubát, 2004: 61). Z tohoto výčtu je patrné, že samotná interpretace toho, od čeho k čemu přecházíme, je poměrně pestrá. Předložená práce se však soustředí primárně na období třetí Československé republiky, takže tento výčet je zde uveden především pro dokreslení situace.

Samotná problematika hybridních režimů není v prostředí české politologie příliš reflektovaná. Uceleněji se tématu hybridních režimů věnují převážně jen Stanislav Balík a Jan Holzer (například 2006, 2007). Z uvedeného důvodu není domácí politologická literatura příliš pestrá a případný zájemce o téma hybridních režimů se tak musí orientovat především na texty zahraniční provenience.

Cílem mé diplomové práce je analyzovat třetí Československou republiku optikou konceptu hybridního režimu Gilbertové a Mohseniho a zároveň se pokusit tento režim začlenit do některé z navržených podkategorií hybridních režimů, včetně jeho následného zobrazení pomocí 3D modelu³ tak, jak to činí autoři již zmíněné teoretické práce. Z hlediska metodologie je tato práce disciplinovanou interpretativní studií (Odell, 2001: 163). Časově se věnuje Československu v rozmezí květen 1945 až únor 1948. Protože se však uvedené časové období vyznačuje značnou dynamikou, pokud jde o povahu politického režimu, budu v rámci této práce vycházet z trojfázového členění Balíka, Hlouška, Holzera a Šeda (2004: 18). První fáze začíná květnem 1945 a končí květnem 1946, druhá fáze se odehrává mezi květnem 1946 a květnem 1947. Poslední fáze potom začíná květnem 1947 a končí únorem 1948 (ibid.). Zmíněná dynamika sledovaného časového úseku je zároveň v souladu s přesvědčením části odborné politologické veřejnosti⁴ o vysoké dynamice a nestabilitě hybridních režimů⁵

3 Pro snazší porozumění jsou v příloze uvedeny základní modely z článku *Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes*.

4 V této souvislosti tvrdí například Hloušek a Kopeček, že se v souvislosti s hybridními režimy často, „poukazuje na fakt relativní dynamiky jejich vývoje, tj. nestability jejich přesné konfigurace a jejich neustálého vývoje a proměny“ (Hloušek – Kopeček, 2007: 294). Mezi autory tvrdící opak, tedy že jsou hybridní režimy co do politického vývoje poměrně stabilní, potom patří například Merkel (2004).

5 Na tomto místě je možno vznést argument, že Československo 1945-1948 nepředstavuje vzhledem k délce své existence, hybridní režim, ale jen politický režim v přechodu. Například Morlino totiž ve svém textu z roku 2009 uvádí, že pokud je životnost politického režimu kratší než deset let, nejedná se o hybridní režim, ale jen režim v přechodu (Morlino, 2009: 285). Gilbertová a Mohseni však

(Cassani, 2012).

Práci tvoří, včetně úvodu a závěru, celkem devět kapitol. První dvě jsou teoretického rázu. Druhá kapitola se věnuje vývoji problematiky hybridních režimů a stručnému představení hlavních směrů a jejich zástupců. Třetí kapitola je potom zaměřena na představení teoretického rámce této práce, tedy na teorii hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho. Čtvrtá kapitola pojednává o etablování politického systému Československa 1945-1948 a Košickém vládním programu, protože se jedná o naprosto klíčové události předcházející této práci. Potom následují tři kapitoly kopírující svou strukturou zvolené trojdimenzionální pojetí hybridních režimů. Osmá kapitola je věnovaná analýze politického systému Československa ve zvolených časových úsecích a jeho vymezení podle navržených podkategorií, včetně představení 3D modelu pro každý ze sledovaných časových úseků.

Pokud jde o použité zdroje a jejich kritické zhodnocení, mohu k nim říci následující. V teoretické části jsem se snažil používat převážně primární teoretické zdroje zahraničních autorů, kteří jsou obecně v problematice hybridních režimů považováni za zásadní (například Diamond 1997, 2002; Merkel 1999, 2004; Schedler 2006). Mimo to je však jistý prostor věnován také domácí a zahraniční přehledové literatuře na téma hybridních režimů (například Cassani 2012; Hloušek – Kopeček 2007). O nedostacích české politologické literatury v oblasti hybridních režimů jsem se již zmínil výše. V praktické části jsem se snažil vycházet především z textů renomovaných historiků věnujících se problematice Československa 1945-1948 a primárních zdrojů v podobě některých zákonů a dekretů prezidenta republiky. Jistou komplikací shledávám opět v tom, že se tématu v současnosti příliš autorů nevěnuje, a až na výjimky jako Veber 2008, jsem musel pracovat se staršími texty (v této souvislosti mám na mysli především Kocian 1991, 1998; Kaplan 1989, 1991, 1993, 1995, 1999; Skilling 1951,1960). Na druhé straně většinu starších textů, o kterých mluvím,

podobnou podmínku ve své teorii hybridních režimů nemají a sami klasifikují řadu režimů, které existovaly pouze dva nebo tři roky, za hybridní, jako například Brazílii mezi lety 1993-1995 nebo Rumunsko mezi lety 1990-1993 (Gilbertová – Mohseni, 2011: 294).

používá ve své práci i Veber, takže pravděpodobně panuje v historické obci jistá shoda o kvalitě dosavadního poznání na téma Československo 1945-1948 a nepotřebě tvorby novějších prací. V souvislosti s uvedeným historickým obdobím je navíc patrné, že existuje poměrně hodně publikací věnujících se armádě, bezpečnosti (Hanzlík 1999; Hanzlík – Pospíšil 2000; Hanzlík – Vondrášek 20006; Medvecký 2011), nebo Benešovým dekretům (Kuklík, 2002), ale již ne tolik prací věnujících se politické historii. V této oblasti však naštěstí existuje jistý rezervoár domácí politologické produkce (například Cabada – Vodička, 2003; Cabada – Šanc, 2005; Balík 2002; Balík et al. 2004). V některých místech jsem pro dokreslení situace čerpal i z paměti Huberta Ripky (1995), ke kterým pochopitelně nelze přistupovat jako k naprosto relevantnímu pramenu, nicméně si myslím, že se jedná o docela vhodný zdroj k dokreslení situace v některých momentech.

2 Paradigma hybridních režimů

Hybridní režimy jako jedna z možných forem nedemokratických režimů existují v politologii poměrně krátce. Kořeny tohoto přístupu sice můžeme nalézt již v některých textech z 50. let 20. století⁶, nicméně seriózní diskuze na téma hybridních režimů spatřila světlo světa až v 80. a 90. letech (Balík – Kubát, 81: 2012). I přes poměrně krátkou dobu existence vznikla do dnešního dne plejáda teorií a ještě větší řada textů věnujících se této problematice. Společnou snahou dosud publikovaných textů a vášnivých akademických debat na téma hybridních režimů, je najít odpověď na alespoň jednu ze tří nejdůležitějších otázek, a to: „*Jaký je původ hybridních režimů? Jaká je funkce hybridních režimů? Co je to hybridní režim?*“ (Cassani, 2013).

I přes již zmíněnou vysokou aktivitu výzkumníků v uvedené oblasti během posledních let totiž nad těmito tématy nepanuje téměř žádná shoda. Co více, někdy by se dalo říci, že čím hlouběji a podrobněji se odborná politologická veřejnost tématu hybridních režimů věnuje, tím větší je celkové zmatení v této oblasti (Gilbertová – Mohseni, 2011: passim). Svět komparativní politologie se tak vlastně dostal přesně do toho stavu výzkumu, před kterým varoval Collier a Levitsky již v roce 1997. Tehdy totiž v závěru svého textu *Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research* pronesli tezi o tom, „*že pokud výzkum demokracie zdegeneruje v soutěž o to, kdo dřív přijde s přelomovější koncepcí, bude to znamenat zásadní problém pro komparativní studie politických režimů*“ (Collier – Levitsky, 1997: 449). Jsme tak v posledních letech svědky spíše zrodu stále nových a nových teorií hybridních režimů než zdokonalování či ověřování již existujících, což velmi komplikuje, ba až znemožňuje nalézt hlubší shodu nad tím, co je vlastně hybridní režim, a tudíž je vést debatu v této oblasti velmi složité (Cassani, 2013; Gilbertová – Mohseni, 2011: passim; Balík – Kubát, 2012: 83).

⁶ Zde je možno uvést například model polodemokratických režimů Seymoura Martina Lipseta (Balík a Kubát, 81: 2012), nebo režimů blízkých polyarchiím Roberta A. Dahla (Balík – Holzer, 2006:7).

2.1 Stručný vývoj paradigmatu hybridních režimů

Problematika nedemokratických režimů je bezesporu jednou z nejzajímavějších, ale bohužel také nejkontroverznějších oblastí současné politologie. Do výzkumu nedemokratických režimů se totiž více než do jiných oblastí promítá reálná politika. To je patrné ve dvou směrech. Na straně jedné se výzkum v oblasti nedemokratických režimů do značné míry řídí trendy světového politického vývoje, ale zároveň je to často právě reálná politika, která poznatky z této oblasti (zne)užívá. Podle některých autorů lze totiž ve výzkumu politických režimů identifikovat jisté cykly kopírující události světové politiky. Zároveň je pro tuto oblast charakteristické jisté pojmové zmatení a častá desinterpretace některých poznatků, pokud jde o jejich použití v praktickém světě. Řadě termínů se tak v praktickém politickém životě dostalo (a stále dostává) velmi odlišných až naprosto špatných významů. Poznatky tohoto oboru tak často sloužily (a slouží) spíše jako prostředky ideologického boje či jako nositelé normativních soudů a významů, což je naprosto jiná kategorie a role, než jakou by měly plnit (Balík – Holzer, 2006: 5; Cassani, 2013). Na problematice hybridních režimů se podle mého názoru dají dobře demonstrovat oba případy.

Za naprostý předěl pro výzkum nedemokratických režimů lze označit práci Juana Linze. Ten představil, celému odbornému politologickému světu svou „*na empirii postavenou, koherentní a především normativních argumentací prostou metodologii výzkumu nedemokratických režimů. Jejím základem se stalo definování rozporu mezi totalitními a autoritářskými režimy*“ (Balík – Holzer, 2006: 5). Linz ve své době bezesporu reagoval nejen na potřebu jasnější precizace teoretického pole nedemokratických režimů, ale zároveň také na reálnou světovou politickou situaci. Přesněji na „*pád řady demokracií v Latinské Americe šedesátých a sedmdesátých let, politický vývoj v nových státech Afriky a Asie a existenci dalších států, které nebyly demokratické, ale sotva je šlo označit za státy totalitní*“ (Cassani, 2012). Řada autorů, včetně samotného Linze, se později snažila tento koncept revidovat, nicméně přes řadu komentářů a kritik se jej nepodařilo před rokem 1989 zpochybnit (Balík a Holzer, 2006: 5,6).

Ruku v ruce s třetí vlnou demokratizace a pádem celé řady

nedemokratických režimů se však znovu do centra pozornosti dostala otázka, zda není třeba dosavadní dominantní Linzovu koncepci nahradit. To souviselo především s příchodem módní vlny tranzitologických studií a reálnou podobou demokratizace některých států, které jakoby zůstaly někde na cestě mezi demokracií a nedemokracií (Balík – Holzer, 2006: 6; Hloušek – Kopeček, 2007: 285). Zde je třeba se na chvíli zastavit. Jev označovaný v politologii jako třetí vlna demokratizace, tedy pád nedemokratických režimů v řadě států a s tím související přemalování světové politické mapy, přinesl do tranzitologických studií a tehdejšího výzkumu politických režimů jistou dávku optimismu. Přesněji tedy jakousi optimistickou predikci budoucnosti v tom smyslu, že trend obecného vývoje těchto a dalších států bude směřovat od nedemokracie k tomu, co si můžeme představit pod pojmem liberální demokracie západního typu (více viz Schedler 2006). Paradoxně se tak jisté společenské či politické očekávání dostalo i do prostředí politologie. To je možné dokumentovat na řadě příkladů. Mimo již několikrát zmíněné teze o přechodu od nedemokracie k demokracii to je především snaha některých vědců v devadesátých letech vnímat hybridní režimy jako případy nedokonalé, neúplné či omezené demokracie. Pohled na hybridní režimy jako případy omezené demokracie vedl k jistým zkreslením, protože až příliš pozornosti bylo věnováno demokratické povaze těchto režimů, a docházelo tak k přehlížení jejich autoritářských rysů. Po roce 2000 se situace obrací, hybridní režimy se často klasifikují jako omezený autoritářský režim a nedostatek pozornosti je naopak věnován demokratickým rysům hybridních režimů. Pokud šlo v devadesátých letech mluvit o jisté, snad příliš velké porci optimismu, dostavuje se v této době spíše skepse minimálně nad stavem demokratizace zkoumaných států a začíná být stále jasnější, že máme často co dočinění se specifickým novým druhem nedemokratického režimu (Balík – Holzer, 2006: *passim*; Cassani, 2006; Diamond, 1997: *passim*; Gilbertová – Mohseni, 2009: 272-275).

Cest z takto vzniklého zmatení a v úvodu kapitoly zmíněné širokosti celého pole hybridních režimů je několik. Řada autorů (například Gilbertová – Mohseni, 2011 či Wigell, 2008) se snaží o návrat k intuitivním kořenům celého

paradigmatu. Tedy o typologizaci hybridních režimů čistě jako svébytného druhu režimů stojících mezi demokracií a autoritářským režimem (Cassani, 2012). Další autoři (v prostředí české politologie především Balík a Holzer 2006, 2007) naopak navrhuji upustit minimálně v areálu zemí bývalého východního bloku od kategorie hybridních režimů a vrátit se k časem prověřené Linzově typologii. Bogaards zase navrhuje sloučit kategorie omezeného autoritářství a omezené demokracie do jedné a tím celé pole znatelně zúžit (Bogaards, 2009: passim). Jak budu demonstrovat později, v této práci zvolený teoretický koncept Gilbertové a Mohseniho je paradoxně jistou syntézou prvních dvou přístupů. Gilbertová a Mohseni sice obhajují smysluplnost kategorie hybridních režimů, ale zároveň je jejich velmi precizovaná typologie postavena na práci Juana Linze (Gilbertová - Mohseni, 2011: passim).

2.2 Klasifikace hybridních režimů

Pro představení nejznámějších typologií hybridních režimů budu používat klasifikaci, jejímž základem je rozdělení hybridních režimů podle toho, zda je autoři považují za případ omezené demokracie, omezeného autoritářského režimu nebo zástupce svébytné třetí kategorie stojící mezi demokracií a autoritářstvím (Cassani, 2012; Gilbertová – Mohseni, 2011: passim). Jedná se tedy o typologii přítomnou v textech Cassaniho⁷ a dvojice Gilbertová a Mohseni. Další možností by pochopitelně bylo využít například Schedlerovu typologii⁸. Schedler ve své typologii⁹ používá kategorie defektní demokracie, hybridní režim a nový autoritarismus (Schedler, 2006: 4-5). Protože však v praktické části používám právě teoretický koncept Gilbertové a Mohseniho, zvolil jsem si první z představených variant.

⁷ Cassani ve svém textu zmiňuje i další možné kategorie, jako je například pojetí hybridních režimů jako sui generis případu autoritářského režimu (Cassani, 2012). Jedná se však o velmi minoritní pojetí a tak mu v této práci není věnován prostor.

⁸ S použitím Schedlerovy klasifikace se můžeme v českém prostředí setkat například v publikaci *Teorie a praxe nedemokratických režimů*.

⁹ Obě zmíněná pojetí se liší například v tom, kam zařazují koncepci semidemokracie. Schedler ji považuje za případ hybridního režimu, tedy režimu stojícího mezi demokracií a nedemokracií (Schedler, 2006: 4). Oproti tomu Gilbertová a Mohseni považují koncepci semidemokracie za případ omezeného autoritářství (Gilbertová – Mohseni, 2011: 273), tedy za zástupce kategorie do značné míry analogické k Schedlerově kategorii nový autoritarismus (Schedler, 2006: 4-5).

2.3 Případy omezené demokracie

Do první z kategorií, tedy jako případ omezené demokracie, jsou většinou¹⁰ řazeny O'Donnellova teorie delegativní demokracie, Zakariova teorie neliberální demokracie a Merkelova teorie defektní demokracie (Cassani, 2012: Gilbert – Mohseni, 2011; 272-273). I když se jedná o zástupce stejné kategorie, vyskytují se mezi jmenovanými teoriemi značné rozdíly, a proto si zaslouží bližší představení.

2.3.1 Delegativní demokracie

Jednou z podmínek fungování zastupitelské demokracie v praxi je existence horizontálního rozdělení moci (systém brzd a protivah). Vedle existence vertikálního rozdělení moci, tedy vazby občan a volič, je právě horizontální rozdělení moci klíčovým prvkem každé fungující zastupitelské demokracie. Pokud je totiž toto rozdělení velmi slabé, či úplně absentuje, degeneruje podle O'Donnella demokratický systém v to, čemu říká delegativní demokracie (O'Donnell, 1994: 57-62). Delegativní demokracie je sice stále demokracie, dokonce „*více demokratická, avšak méně liberální než demokracie zastupitelská*“ (O'Donnell, 1994: 60).

O'Donnell tvrdí, že to je právě situace, ve které se nachází řada nových demokracií. Jde o státy, ve kterých ještě neproběhla konsolidace, nemají žádnou či silnou předchozí demokratickou zkušenost a musí se vyrovnat s řadou socio-ekonomických problémů. Ve volbách zde potom často vítězí silné osobnosti s paternalistickými sklony. Fungování delegativní demokracie je spíše majoritně orientováno a stojí více na silném individualismu než respektu k právům jednotlivce

a všech skupin obyvatelstva (O'Donnell, 1994: 54-62).

Delegativní demokracie je svého druhu historickým fenoménem, který

¹⁰ Pochopitelně můžeme nalézt i jiné teorie, například teorie vadné demokracie (Cassani, 2012), nebo již zmíněnou Lipsetovu koncepci polodemokratických režimů (Gilbertová – Mohseni, 2011: 273). Pro stručné představení této kategorie však považuji tři použité příklady za dostatečné.

O'Donnell vztahuje především k třetí vlně demokratizace a prostředí latinské Ameriky. Podle autora totiž například Německo, Itálie či Japonsko po druhé světové válce byly v nepoměrně odlišné (a kvalitativně lepší) situaci, díky čemuž šel vývoj těchto států snáze směrem k zastupitelské demokracii (O'Donnell, 1994: 63). Země Latinské Ameriky oproti tomu vlivem zmíněných problémů uvízly někde mezi demokracií a autoritářstvím. O'Donnell nepovažuje tento stav za konečný, i když připouští, že v budoucnosti existuje více možných scénářů vývoje. Delegativní demokracie může dospět tranzicí k zastupitelské demokracii, ale stejně tak dobře k autoritářskému režimu, nebo může dlouhodobě zamrznout v současném stavu (O'Donnell, 1994: 56).

2.3.2 Neliberální demokracie

Zakaria se ve svém dnes již legendárním textu pro časopis *Foreign Affairs* pozastavuje nad zvláštním trendem své doby. Tím je skutečnost, že sice většina světové populace žije v demokracii a počet demokratických států v posledních letech neuvěřitelně stoupá, ale zároveň se jedná často o jiný druh demokracie, než na jaký je západní Evropa zvyklá. Na základě statistických údajů organizace Freedom House za rok 1996-1997 dokládá, že v mnoha zemích, které označujeme jako demokratické, existuje evidentní rozpor mezi úrovní politických a občanských práv, respektive jsme svědky toho, jak ve vybraných státech občané požívají relativně vysoké míry politických svobod¹¹, ale zároveň zde výrazně absentují či klesají svobody občanské. Státy postižené tímto jevem označuje jako neliberální demokracie (Zakaria, 1997).

V protikladu k neliberálním demokraciím jsou potom demokracie liberální, tedy takové demokracie, ve kterých se občané těší vysoké úrovni jak občanských, tak politických práv. Samotný pojem občanská práva potom Zakaria nespojuje nutně jen se západním pojetím demokracie druhé poloviny minulého století, ale mluví i o kategorii liberálních autokracií. Za klíčový znak západních demokracií a politických režimů od 40. let 19. století totiž považuje především

¹¹ V kontextu tohoto článku je myšleno, že občané mohou jít k volbám a tam si vybrat z určité nabídky politických stran nebo kandidátů. Toto zjednodušení ostatně sám autor vysvětluje snahou o zachování co nejstručnější deskriptivní kategorie (Zakaria, 1997).

konstituční liberalismus, ještě přesněji princip vlády zákona¹², dělby moci, omezení centralizace a garance majetkových a jiných svobod jednotlivců (Zakaria, 1997).

Právě konstituční liberalismus podle Zakarii v celé řadě současných demokracií absentuje, a tím dochází k jejich devalvaci a diskreditaci pojmu demokracie všeobecně. V neliberálních demokraciích se tak k moci demokratickými mechanismy dostávají demagogové, kteří nerespektují občanské svobody. Ti samí demagogové však prostřednictvím svobodných voleb dostávají do rukou legitimitu, kterou se mohou obhajovat. Autor se obává, že by právě existence neliberálních demokracií mohla vést k podobnému zpochybnění demokratických principů, jaké se odehrálo v Evropě mezi dvěma světovými válkami. Neliberální demokracii, tedy demokracii bez konstitučního liberalismu, považuje za jednoznačně špatnou cestu (Zakaria, 1997).

2.3.3 Defektní demokracie

Merkel si podobně jako Zakaria či O'Donnell všímá zvláštního světového trendu, kdy sice stoupá počet formálních demokracií, ale v rozporu s Fukuyamovou tezí o vítězství ekonomického a politického liberalismu jsme svědky nárůstu počtu států, ve kterých lze demokracii označit za neliberální, nebo ještě lépe za defektní (Merkel, 1999: 1). Podle Merkela je tradiční pojetí demokracie odvozené od Dahlova konceptu polyarchie nedostatečné a příliš jednodimenzionální. Dahl se totiž ve svém konceptu polyarchie až příliš soustředí na vertikální rozdělení moci. *„Dahlova teorie založená na Schumpeterově pojetí je stručná a elegantní, ale neschopná rozlišit mezi liberální a neliberální, defektivní a funkční či stabilní a nestabilní demokracií“* (Merkel, 1999: 4).

Jako možné východisko z této situace navrhuje Merkel použití trojdimenzionální klasifikace politického režimu. Jednodimenzionální Dahlovo vertikální rozdělení moci obohacuje o O'Donnellovo horizontální rozdělení moci

¹² Autor pro celou paletu těchto jevů používá označení Rule of Law (Zakaria, 1997).

a přidává k tomu ještě třetí dimenzi. Podobně jako Schmitter a Karlová totiž považuje za klíčové, aby veškerá politická moc byla v rukou demokraticky zvolených zástupců (více viz Schmitter – Karlová, 1991: 81). Pokud tedy existuje politická moc v rukou aktérů, kteří nebyli demokraticky zvoleni, nelze mluvit o konsolidované demokracii (Merkel, 1991: 5).

Na základě své trojdimenzionální klasifikace potom Merkel definuje čtyři druhy defektních demokracií. Exkluzivní demokracii, domenní (domain) demokracii, neliberální demokracii a delegativní demokracii (Merkel, 1991: 9-11). Exkluzivní demokracie je demokracie, ve které je určité skupině obyvatelstva znemožněno účastnit se politického života¹³ (Merkel, 2004: 49). Domenní demokracie je případ demokracie, ve které existují demokraticky nezvolení aktéři, kteří mohou vetovat politická rozhodnutí, například armáda¹⁴, milice či ekonomicky velmi silní jednotlivci a skupiny (Merkel, 2004: 49; Morlino, 2009: 287). Neliberální demokracie je podle Merkela nejčastější formou defektní demokracie v současném světě. Jedná se o formu demokracie, ve které dochází k porušování lidských práv, nefungují zde principy právního státu a princip dělby moci (Merkel, 1999: 16-19; Merkel, 2004: 49). Delegativní demokracii definuje Merkel velmi podobně jako O'Donnell (Merkel, 2004: 58). Jedná se tedy o případ demokracie, ve které „vláda obvykle v čele s charismatickým prezidentem obchází parlament, ovlivňuje soudy, poškozují princip legitimacy, podkopává principy dělby moci a posunuje rovnováhu moci směrem k (prezidentské) vládě“ (Merkel, 2004: 50).

2.4 Případy omezeného autoritářského režimu

Jako případy omezeného autoritářského režimu jsou nejčastěji zařazeny teorie semiautoritářství, soutěživého autoritářství, volebního autoritářství a Diamondovo pojetí hybridních režimů (Casanni, 2012; Gilbertové – Mohseni, 2011: 273-274). Protože se uvedené teorie od sebe, podobně jako případy omezené demokracie, značně liší, budu se jim opět věnovat jednotlivě.

¹³ Příkladem takové situace je například JAR v době apartheidu (Hloušek – Kopeček, 2007: 288).

¹⁴ Jako příklad této situace lze uvést armádu v některých státech Latinské Ameriky (Merkel, 2004: 49).

2.4.1 Semiautoritářství

Ottawayová si spolu se svým týmem, tak jako jiní sociální vědci, po skončení studené války všímá nárůstu počtu politických režimů, které nejdou zařadit do kategorie demokracie nebo autoritářský režim. Vykazují totiž znaky obou kategorií, a tak pro ně používá Ottawayová označení semiautoritářský režim (Olcottová – Ottawayová, 1999).

Pro semiautoritářské režimy je charakteristické, že v nich sice existují jisté demokratické prvky jako například soutěživé volby nebo horizontální dělba moci, ale zároveň jsou v praxi tyto instituce slabé a reálná politická moc je rozdělována mimo tyto instituce. O obsazení klíčových mocenských postů na centrální úrovni tak rozhoduje například dominantní politická strana nebo centrální elity. Oproti autoritářským režimům v semiautoritářských režimech existuje vyšší názorová pluralita, svoboda medií, legální opozice a silnější občanská společnost (Olcottová – Ottawayová, 1999; Ottawayová, 2003: 18-19). Avšak i když může opozice uspět ve volbách na regionální úrovni či volebních kláních nižšího významu, je pro opozici velmi obtížné až nemožné porazit dominantní stranu na centrální úrovni. Za příklad je v této souvislosti dáváno například Rusko. Do kategorie semiautoritářských režimů však Ottawayová a její tým řadí i státy jako Čína, kde sice jsou volby nesoutěživé a nesvobodné, ale zase je možné identifikovat vyšší míru autonomie a demokratičnosti některých institucí než v klasickém autoritářském režimu (Olcottová Ottawayová, 1999).

Semiautoritářské režimy jsou podle Ottawayové a kolektivu často díky existenci soutěživých voleb a tržní ekonomiky ministerstvem USA označovány za demokratické či v přechodu, což je prý velmi chybné. Ottawayová a spol. sice nevylučují možný vývoj těchto režimů směrem k demokracii, ale zároveň upozorňují na to, že semiautoritářské režimy mohou ve svém stavu ustrnout či se vydat na opačnou cestu směrem k autoritářskému režimu. Na základě svého výzkumu potom identifikuje autorský tým tři druhy semiautoritářských režimů. Vyvážený semiautoritářský režim, semiautoritářský režim v úpadku a semiautoritářský režim prodělávající dynamické změny (Ottaway, 2003: 19-23).

Vyvážený semiautoritářský režim představuje nejstabilnější možný případ

semiautoritářského režimu. Jedná se o relativně stabilní politický režim, kde sice není změna vyloučena, ale je nejméně pravděpodobná. Semiautoritářský režim v úpadku je případ režimu, který čelí zásadním sociálním a ekonomickým problémům, jejichž následkem se kyvadlo moci pomalu vychyluje směrem od rovnováhy k vládnoucí autoritářské elitě. I tak je zde však možný vývoj oběma směry a nelze uvažovat jen o cestě směrem k úplnému autoritářskému režimu. Semiautoritářský režim prodávající dynamické změny je nejslibnější semiautoritářský režim, pokud jde o jeho možný vývoj směrem k demokracii. Paradoxně to však je způsobeno především snahou vládnoucích elit, které doufají, že se jim podaří jistou demokratizací seshora udržet větší podíl na politické moci (Olcottová – Ottawayová, 1999).

2.4.2 Soutěživé autoritářství

Zásadní proměna světa po skončení druhé světové války se podle Levitského a Wayne podepsala také na podobě současných nedemokratických režimů. „*Západní liberální hegemonie, globální ekonomické změny, vývoj v mediích a komunikačních technologiích spolu s nárůstem mezinárodních organizací zaměřených na podporu demokracie a lidských práv zásadně změnily sadu možností a příležitostí autoritářských elit*“ (Levitsky – Way, 2002: 63). Tradiční autoritářské režimy je tak stále těžší udržet a jsou nuceny se vlivem těchto událostí měnit. Jsme tak svědky existence nových či staronových forem nedemokratických režimů, které získávají na důležitosti. Za jednu takovou, v současnosti velmi důležitou, formu nedemokratického režimu považují Levitsky a Way soutěživé autoritářství (Levitsky – Way, 2002: 63-64).

Podle autorů koncepce soutěživého autoritářství je příliš mnoho prostoru v diskuzi ohledně hybridních režimů věnováno těm, které označujeme jako zástupce kategorie omezené demokracie, a to poněkud paradoxně i v případech, kdy vybraný hybridní režim nikdy neprodělal demokratickou minulost. Levitsky a Way v tomto případě souhlasí s Linzem, „*že je lepší tyto případy vnímat jako omezený autoritářský režim*“ (Levitsky – Way, 2002: 52). Přichází tak s kategorií soutěživého autoritářství jako se specifickým druhem hybridních režimů.

Soutěživé autoritářství se podle nich zásadně liší od demokracie i autoritářského režimu. Na rozdíl od autoritářského režimu se soutěživé autoritářství vyznačuje přítomností soutěživých voleb, ve kterých může opozice uspět. Tím se zároveň liší i od autoritářských režimů, kde soutěživé volby pouze maskují skutečnou autoritářskou povahu režimu (Levitsky – Way, 2002: 54).

Soutěživé autoritářství se vyznačuje existencí institucí, které si zachovávají určitou míru demokratičnosti. Mimo již zmíněných soutěživých voleb považují Levitsky a Way za takové instituce (arény) parlament, justici a média. Právě díky těmto čtyřem arénám je opozice v soutěživém autoritářství, na rozdíl od nesoutěživého autoritářství či klasického autoritářství, schopna soutěžit o moc s autoritářskou vládou (Levitsky – Way, 2002: 54-58).

Oproti klasické liberální demokracii se soutěživé autoritářství liší především mírou soutěživosti. Ta je v soutěživém autoritářství výrazně nižší. Opozice se tak musí vyrovnat s řadou překážek od nerovného přístupu do médií, persekuce představitelů a příznivců až po snahu o falšování volebních výsledků¹⁵ (Levitsky – Way, 2002: 53).

2.4.3 Diamondova koncepce hybridních režimů

Diamond se ve svém patrně nejznámějším textu *Thinking About Hybrid Regimes* z roku 2002 snaží vyrovnat s existencí poměrně širokého spektra již zmíněných režimů stojících mezi demokracií a nedemokracií, či přesněji režimů „ve kterých existují formální demokratické instituce, jako například soutěživé volby, ale jsou jen maskou či prostředkem legitimizace autoritářské formy vlády“ (Diamond, 2002: 24).

Pozornost ve své práci věnuje především fenoménu voleb. Na základě jejich svobody rozděluje politické režimy do následujících podkategorií: Liberální demokracie, volební demokracie, nejasný režim, soutěživé autoritářství¹⁶, hegemónické volební autoritářství a uzavřené autoritářství

¹⁵ Paleta prostředků a strategií, které mohou uplatnit autoritářské elity, je pochopitelně výrazně širší. Patří mezi ně i možné uplacení či kooptování některých představitelů opozice ve snaze ji fragmentovat (Levitsky – Way, 2002: 59). Více o strategiích autoritářských elit a volbách viz Miller 2012.

¹⁶ Diamond vnímá kategorii soutěživého autoritářství tak, jako bylo vymezeno Levitským a Wayem (Diamond, 2002: passim).

(Diamond, 2002: 26). Liberální a volební demokracie od sebe Diamond odlišuje stupněm demokratičnosti obou druhů politických režimů. Liberální demokracie představuje kvalitativně nejvyšší možnou formu demokracie, zatímco do kategorie volební demokracie patří podle Diamonda režimy splňující jen minimalistickou definici demokracie, jak ji vymezil Huntington či Schumpeter (Diamond, 2002: 25). Od dvou kategorií demokracie odděluje Diamond autoritářské režimy a kategorii nejasných režimů, u kterých není možné rozlišit, zda patří do kategorie demokracie nebo kategorie autoritářské režimy. Na kategorii nejasné režimy je silně patrný zásadní problém celé Diamondovy koncepce. Tím je přílišná vágnost a nejasnost jeho kategorií¹⁷. To koneckonců autor na několika místech textu sám přiznává. Například kategorie volební demokracie se od soutěživého autoritářství liší mírou svobody a soutěživosti voleb. Sám autor však přiznává, že je složité tyto kategorie oddělit a nedává k tomu ani příliš jasný návod. To je také důvod, proč vůbec používá kategorii nejasné režimy. Jak sám totiž přiznává, jedná se o režimy, které by klidně mohl počítat do kategorie soutěživého autoritářství (Balík – Hloušek, 2006: passim; Diamond, 2002: 26). Tato nejasnost a nejistota provází autora i při snaze definovat další kategorie. Například mezi soutěživým autoritářstvím a hegemónickým volebním autoritářstvím opět radí rozlišovat jen na základě svobody voleb, ačkoliv vzápětí přiznává, že tato hodnota se velmi špatně měří a koneckonců ani v demokraciích nenalezneme případy naprosté svobody voleb a téměř vždy je možno evidovat jistá omezení či znevýhodnění určitých kandidátů nebo politických stran (Diamond, 2002: 26-29).

I tak se však snaží přijít alespoň s několika tipy, jak od sebe soutěživé autoritářství a hegemónické volební autoritářství oddělit. Zásadním znakem soutěživého autoritářství je podle Diamonda existence významné opozice. Tím se tento druh politického režim liší od autoritářských režimů, kde soutěživé a férové volby plní roli pouhé iluze. Význam opozice se opět snaží odvodit z volebních výsledků. U prezidentských voleb v soutěživém autoritářství by neměl kandidát

¹⁷ Dalším zásadním problémem Diamondova textu je, že často používá termín demokracie, ale nesnaží se ho blíže specifikovat (Balík – Holzer, 2006: passim).

vládní strany získat tři čtvrtiny a více hlasů. U voleb parlamentních zase vidí hranici někde u 70 % zisku vládní strany. Třetím a posledním znakem je podle Diamonda schopnost autoritářského vládce prodlužovat pomocí voleb své setrvání u moci. Zde nestanovuje žádnou hranici, ale upozorňuje například na Roberta Mugabeho, který byl v době napsání článku u moci již nepřetržitě 22 let (Diamond, 2002: 29-32).

2.4.4 Volební autoritářství

Podobně jako Levitsky a Way také Schedler souhlasí s Linzem, že je vhodnější vnímat některé hybridní režimy jako deviace autoritářského režimu (Schedler, 2006: 16; srovnej Levitsky – Way, 2002: 52). Svou kategorii Schedler označuje v duchu této myšlenky jako volební autoritářství. Volební autoritářství se podle Schedlera od uzavřeného autoritářského režimu liší především existencí legální opozice a volbami, ve kterých spolu o politickou moc soutěží více politických stran. Volby ve volebním autoritářství však nejsou ve skutečnosti soutěživé a svobodné, tvoří jen jakousi kulisu autoritářské praxe politického režimu (Schedler, 2006: 7-14).

Oproti volební demokracii, kde spolu soupeří opozice a vládní strany prostřednictvím relativně nezávislé instituce voleb, nejsou volby ve volebním autoritářství nezávislé a jejich výsledek je zcela v režii vládnoucí strany. Vládnoucí strana se může rozhodnout, zda výsledek voleb ovlivní nepřímo manipulací volebních výsledků, nebo přímo nastavením pro opozici nevhodných pravidel hry. Opozice potom, pokud se rozhodne voleb účastnit, plní často roli jen pouhé stafáže a napomáhá legitimizaci vládnoucí strany (Schedler, 2006: 14-19). I tak však podobně jako Levitsky a Way připouští Schedler uvnitř volebního autoritářství existenci dalších politických arén vykazujících jistou míru svobody (například média nebo ústavní soud). Na rozdíl od Levitského a Wayne však těmto arénám nepřikládá Schedler takovou váhu jako aréně volební (Schedler, 2006: 19-20; srovnej Levitsky – Way, 2002: 54-58).

2.5 Hybridní režimy jako svébytná kategorie

Jako předlohu této kategorie lze vnímat práci Karlové (1995), která jako

první přišla s vymezením hybridních režimů jako zástupců svébytné kategorie stojící zcela mimo kategorie demokracie a autoritářský režim (Gilbertová – Mohseni, 2011: 273). Přirozenou nevýhodou tohoto pojetí je riziko, že sice dovedeme seskupit do jedné kategorie všechny režimy vymykající se kategoriím demokracie a autoritářský režim, ale nebudeme je schopni blíže klasifikovat, protože budou vzájemně příliš odlišné (Cassani, 2012). Příkladem vymezení hybridních režimů jako režimů třetí svébytné kategorie jsou v současnosti především práce Wigella a dvojice Gilbertová a Mohseniho. V této podkapitole tak představím jen Wigellovu práci, protože práce Gilbertové a Mohseniho je ústředním tématem třetí kapitoly.

2.5.1 Dvojdímní typologie politických režimů

Největším problémem současné diskuze ohledně druhů politických režimů je podle Wigella fakt, že je většina existujících teorií pouze jednodímní. Wigell považuje jednodímní pojetí za nedostačující a nevhodné pro hlubší empirické analýzy. Analýzy podle jednodímního pojetí nejsou často schopny odhalit specifické rysy zkoumaných politických režimů a není s jejich pomocí možné příliš komparovat politické režimy stejné kategorie (Wigell, 2008: 230-231).

Za příklad takového špatného pojetí dává v části 2.4.3 uvedenou Diamondovu typologii hybridních režimů. Jeho pojetí je jako některá další příliš jednorozměrné a vymezení jednotlivých podkategorií nedostačující. Diamond se sice podle Wigella snaží rozlišit, zda je daný politický režim více či méně demokratický, ale jeho kategorizace působí velmi náhodně. Navíc podle ní nelze rozlišit mezi různými druhy demokracie nebo autoritářského režimu. V praxi tak podle Diamonda například jak Švýcarsko, tak Honduras patří do kvalitativně stejné kategorie demokracie¹⁸ (Wigell, 2008: 232).

Wigell za řešení této situace považuje vlastní typologii politických režimů. Ta je dvojdímní. Přesněji věnuje pozornost dimenzi volební a dimenzi

¹⁸ Zde se nabízí srovnání s jinou kritikou Diamondova pojetí politických režimů; viz Balík – Holzer, 2006: 13-22.

konstituční. Stanovuje osm základních podmínek¹⁹, které musí splňovat politický režim, aby ho bylo možné označit za demokracii. Opakem demokracie je potom autoritářský režim, jenž nesplňuje žádnou z oněch osmi podmínek. Pokud režim splňuje jen požadavky jedné²⁰ či druhé dimenze patří podle Wigella do kategorie konstituční oligarchie nebo volebního autoritářského režimu. Tyto čtyři kategorie jsou podle Wigella základními druhy politických režimů. Vně těchto kategorií existují i další varianty daného režimu.

Největší pozornost ve své práci Wigell věnuje demokracii. Rozlišuje celkem mezi čtyřmi druhy demokratického režimu. Všechny sice splňují osm základních podmínek demokracie, ale liší se v osmi rozšiřujících podmínkách (více viz Wigell, 2008: 242).²¹ Všech šestnáct splňuje jen liberální demokracie. Jejím protipólem je limitovaná demokracie, jež splňuje jen základních osm podmínek. Mezi nimi stojí volební demokracie a konstituční demokracie (Wigell, 2008: 242-247).

¹⁹ Ve volební dimenzi se jedná o to, aby volby byly svobodné, férové, soutěživé a všeobecné. V kategorii konstituční zase musí politický režim zaručovat svobodu shromažďování, svobodu projevu, svobodu přístupu k informacím a zamezit diskriminaci určitých sociálních či náboženských skupin (Wigell, 2008: 242).

²⁰ Až na detail v podobě kategorie volebního autoritářského režimu. Některá jeho podkategorie totiž podle Wigella teoreticky může splňovat i některou z podmínek konstituční dimenze. Oproti tomu žádný režim z kategorie konstituční oligarchie nesplňuje logicky ani jednu z podmínek volební dimenze (Wigell, 2008: 243-244).

²¹ Z hlediska komparace jednotlivých teorií hybridních režimů považuji za důležité poznamenat ve vztahu k Wigellově koncepci především to, že jevy, které analyzují Merkel, Gilbertová a Mohseni ve třetí dimenzi, Wigell neopomíná. Problematice poručnických institucí se tak věnuje v jedné z osmi rozšiřujících podmínek (Wigell, 2008: 242).

3 Trojdimenzionální pojetí hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho

Jak je dobře patrné z přecházející kapitoly, je diskuze na téma hybridních režimů poměrně rozmanitá. I když můžeme v současnosti identifikovat několik dominujících přístupů k tématu hybridních režimů, jsou zmíněné přístupy vnitřně velmi heterogenní. Tento stav, jak již bylo řečeno, prohlubuje nejasnosti ohledně celé problematiky hybridních režimů, protože si často protirečí i zástupci stejného přístupu. Mezi autory snažící se tento stav zlepšit patří i Gilbertová a Mohseni.

3.1 Představení koncepce hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho

Ti sice na jedné straně chápou důvody, které autory před nimi vedly ke snaze o klasifikaci hybridních režimů jako případu omezené demokracie či omezeného autoritářského režimu, ale nepovažují tato řešení za příliš vhodná a prospěšná pro paradigma hybridních režimů. Ve své snaze toto pole alespoň částečně zúžit a lépe uchopit precizují vymezení pomocí fenoménu voleb. Gilbertová a Mohseni souhlasí s tím, že hybridní režim se vyznačuje existencí voleb, kterých se účastní více politických stran (Gilbertová – Mohseni, 2011: 273-275). Každý hybridní režim totiž podle nich spadá do kategorie volebních režimů. Tím se zásadně liší od režimů autoritářských, totalitních a sultanistických, jenž spadají do kategorie nevolebních režimů (Gilbertová - Mohseni, 2011: 277-279). Je však třeba blíže specifikovat, co si Gilbertová a Mohseni představují pod pojmem volební režim. Z historie a praxe totalitních či autoritativních režimů totiž známe příklady režimů, ve kterých dochází k volbám, kterých se účastní více politických stran. To však samo o sobě nestačí na to, aby mohl být daný režim označen za volební. Gilbertová a Mohseni za naprosto klíčové považují to, do jaké míry jsou dané volby soutěživé. Tedy jestli se na základě těchto voleb „rozděluje politická moc mezi rozličné politické skupiny“ (Gilbertová a Mohseni, 2011:278). Tím autoři především myslí, zda může více než jedna strana získat zásadní podíl na politické moci, tedy zda je opozice schopna vyhrát volby (Gilbertová - Mohseni, 2011: passim). Podle uvedené

definice tak například komunistické Československo nelze označit za příklad volebního režimu, ačkoliv v něm existovaly mimo KSČ i satelitní strany, které do voleb stavěly své kandidáty. Politická moc totiž byla již na základě ústavy pevně v rukou komunistické strany a nebylo možné ji o ní v těchto volbách nijak ochudit (Vodička, 2003: 69-72).

Tím se dostáváme k prvním dvěma dimenzím klasifikace hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho, tedy soutěživosti a spravedlivosti soutěže. *„Demokracie jsou soutěživé režimy se spravedlivou soutěží, kdežto autoritářské režimy jsou nesoutěživé režimy s nespravedlivou soutěží. Hybridní režimy potom zabírají prostor mezi, protože jsou soutěživé režimy s nespravedlivou soutěží“* (Gilbertová - Mohseni, 2011: 280). Soutěživostí se v jejich pojetí hybridní režimy odlišují od autoritářských režimů a mírou spravedlivosti soutěže od demokracií. Trváním na soutěživosti voleb zároveň autoři jasně oddělují hybridní režimy od rodiny autoritativních režimů, které tento prvek postrádají. Uvedené rozdělení je navíc klíčové ve vztahu k Schedlerově kategorii soutěživého autoritářství. Podle Gilberta a Mohseniho do této kategorie Schedler počítá řadu zemí, kde jsou volby nesoutěživé, a nemohou tedy být hybridními režimy (Gilbertová a Mohseni, 2011: 247). Na rozdíl od Levitského a Wayne, kteří do své kategorie volebního autoritářství počítají jen režimy, ve kterých existují soutěživé volby (Levitsky a Way, 2002: 55), totiž začlenil Schedler i režimy, ve kterých je vždy opozice předurčena volby prohrát (Schedler, 2006: 14). V takovém případě se však podle trojdimenzionální koncepce hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho nejedná o případ volebního režimu (Gilbertová – Mohseni, 2011: passim).

Podle zmíněné autorské dvojice tak hybridní režimy nejsou příkladem ani omezené demokracie ani omezeného autoritářského režimu, ale samostatnou plnohodnotnou kategorií politických režimů (Gilbertová a Mohseni, 2011: 281). Vytvořením samostatné kategorie hybridních režimů se navíc Gilbertová a Mohseni přihlašují k Linzově doporučenému postupu při zkoumání politických režimů, tedy, že *„je vhodnější systematicky analyzovat jednotlivé typy politických režimů samy o sobě, a ne je vnímat jen jako deviace jistého ideálního typu.“*

Gilbertová a Mohseni zároveň považují za nesmyslné snažit se odpovědět na otázku typu: *“Jak totalitní je demokratický režim?”* (Gilbertová – Mohseni, 2011: 282). Což je přesně cesta, kterou se, jak ukazuje druhá kapitola, vydali někteří předešlí vědci v oblasti hybridních režimů. Představené koncepce se totiž často snažily buď seřadit existující typy politických režimů na základě kvalitativní škály (například Diamond 2002), nebo je vnímat jako deviatec jistého ideálního typu (například O'Donnell 1994).

V rámci linzovské tradice se Gilbertová a Mohseni také domnívají, že k dobré klasifikaci politického režimu je třeba analyzovat ho v rámci vícedimenzionálního pojetí a nesoustředit se tedy jen na samotné volby. Jak již bylo řečeno, je v tomto případě první dimenzí soutěživost a druhou spravedlivost soutěže, tedy míra občanských svobod (Gilbertová – Mohseni, 2011: 280). Poslední, třetí, dimenze se potom týká vztahu režimu a jeho poručnických institucí²², respektive míry, jakou tyto instituce zasahují do politického boje. Za poručnické instituce považují autoři nevolené instituce jako například armádu, náboženské autority nebo monarchistické instituce²³. Pokud nevolené instituce zasahují do reprodukce moci, stojící na existenci demokratických procesů²⁴, nelze daný stát označit za demokratický (Gilbertová - Mohseni, 2011: 280-286). Pro klasifikaci hybridního režimu je tak podle Gilbertové a Mohseniho důležité sledovat míru jeho soutěživosti, úroveň občanských svobod²⁵ a míru zásahů poručnických institucí do demokratických procesů. Na základě předložené trojdimenzionální²⁶ klasifikace hybridních režimů rozlišují Gilbertová a Mohseni tři podkategorie hybridních režimů. Jsou to neliberální hybridní režim,

²² Autoři použité teorie hybridních režimů používají ve svém textu pro zmíněné jevy termíny „tutelary interference“ a „tutelary institutions“. V rámci operacionalizace pojmu budu v předloženém textu užívat překlad poručnické instituce.

²³ S poručnickými institucemi se můžeme setkat i v jiných textech věnujících se hybridním režimům, například u Merkela (1991, 2004). Merkelovo pojetí poručnických institucí (používá pro ně termín residual domain of power) je poměrně širší a počítá mezi ně i „multi-nationals corporations“ či ekonomicky silné jednotlivce a skupiny (Merkel, 2004: 49).

²⁴ Demokratickými procesy jsou v kontextu použité teorie myšleny především volby, od kterých se odvozuje rozdělení moci ve státě.

²⁵ Jako občanské svobody definují v předložené teoretické koncepci Gilbertová a Mohseni množinu obsahující jak občanská, tak volební práva.

²⁶ Autoři konstatují, že jejich trojdimenzionální pojetí je odborné jako pojetí Merkela (Gilbertová – Mohseni, 2011: 284).

neliberální poručnický hybridní režim a poručnický režim. Neliberální hybridní režim se vyznačuje existencí soutěživých voleb, ale vykazuje nízké hodnoty občanských svobod. Neliberální hybridní režim je svou podobou velmi podobný tomu co označují Levitsky a Way ve své práci za soutěživé autoritářství (Gilbert a Mohseni, 2011: 290-291). Pro neliberální poručnický režim je příznačné, že zachovává soutěživé volby, nicméně v něm existují poručnické instituce a občanské svobody vykazují nízké hodnoty. Příkladem neliberálního poručnického režimu je současný Irán. Poručnický režim je potom příkladem hybridního režimu, který široce chrání občanské svobody a zachovává soutěživé volby, ale zároveň poručnické instituce zasahují do politiky. Za příklad této kategorie je možné označit Chile v roce 1990 (Gilbert a Mohseni, 2011:291-292).

3.2 Shrnutí koncepce hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho

Silnou stránkou předložené koncepce je rozhodně podle mého názoru úspěšná precizace samotné kategorie hybridních režimů. Gilbertová a Mohseni se nejen snaží precizovat samotný pojem hybridní režimy, ale i do své koncepce začlenit již existující teorie. Je velmi pozitivní, že tento druh politických režimů definují jako samostatnou kategorii a ne jen jako případ jisté deviace nebo nedokonalé demokracie či autoritářského režimu, čímž rozhodně zvyšují analytickou jasnost svého konceptu (Gilbertová – Mohseni, 2011: *passim*). Pokud jde o koncepcí hybridních režimů představené ve druhé kapitole, má trojdimenzionální pojetí Gilbertové a Mohseniho nejbližší pravděpodobně k Wiggelově dvojdimenzionální klasifikaci politických režimů. Stejně jako on se Gilbertová a Mohseni snaží vymezit hybridní režimy jako specifickou kategorii. Samotné Wiggelově koncepci však Gilbertová a Mohseni vytýkají především to, že se nesnaží nijak vyrovnat s již existujícími přístupy k problematice hybridních režimů a není příliš jasné, jak je jeho koncepce empiricky použitelná (Gilbertová – Mohseni, 2011: 284).

Neopomenutelným nedostatkem koncepce Gilbertové a Mohseniho je potom skutečnost, že opomíjí případy režimů, které se nevyznačují existencí

soutěživých voleb, ale zároveň je do kategorie hybridních režimů někteří autoři zařazují pro existenci prvků, které nejsou charakteristické pro autoritářské režimy. V této souvislosti mám na mysli například v části věnované semiautoritářství zmíněnou Čínu, kterou Ottawayová a spol. řadí mezi hybridní režimy (Olcottová - Ottawayová, 1999).

Dalším nedostatkem, především pro hlubší studie kvalitativního charakteru, může být poměrně vágní specifikace poručnických institucí a toho jak ovlivňují politické procesy. Uvědomuji si, že výraznějším upřesněním by koncepce Gilbertové a Mohseniho možná ztratila něco ze své analytické jasnosti, ale omezit se pouze na formulaci, že pokud nevolené instituce zasahují do reprodukce moci stojící na existenci demokratických procesů, nelze daný stát označit za demokratický (Gilbertová - Mohseni, 2011: 280-286), považuji za poměrně nedostatečné. Především v porovnání s konkurenčními koncepty, ve kterých jsou zásahy poručnických institucí často upřesněny například jako právo veta volebních výsledků (viz například Merkel 1991, 2004). Navíc v této souvislosti již zmíněná Merkelova koncepce hybridních režimů uvádí daleko širší spektrum možných podob poručnických institucí (Merkel 2004: 49).

4 Etablování politického systému Třetí republiky

I když je tématem předložené diplomové práce především interpretace Třetí republiky optikou koncepce hybridního režimu podle Gilbertové a Mohseniho, není možné úplně vynechat pozadí a podmínky vzniku samotné třetí Československé republiky. Žádný politický systém se totiž nevznáší ve vzduchoprázdnu a přehlížení historických souvislostí by mohlo snadno vést k přílišnému zjednodušení, které je přinejmenším nevhodné. O to více v případě tak specifické a zásadní historické změny, jakou byl konec dosud nejničivějšího válečného konfliktu v dějinách lidstva. Konec druhé světové války neznamenal pouze porážku nacistického Německa a jeho spojenců. Od konce války si totiž řada lidí, a to nejen v Československu, slibovala, mimo nastolení míru, také uskutečnění zásadních sociálních reforem, které měly zlepšit postavení nejchudších vrstev a odstranit příčiny budoucích krizí v sociální oblasti (Kalinová, 2004: 25-40). Zároveň po celou dobu své existence stála třetí Československá republika na pilířích domluvených ještě před koncem druhé světové války. Celá kapitola je rozdělena do dvou částí. V první se stručně věnuji vývoji londýnské exilové vlády a souvislostem, za kterých vzniká první poválečná Fierlingerova vláda a koncepce zahraničně politické orientace Třetí republiky. Druhá část je potom věnována obsahu samotného Košického vládního programu.

4.1 Československý exil a cesta k obnově poválečného Československa

Obnova Československa po 16. 3. 1939 nebyla jednoduchým procesem a představitelé Československého exilu se museli vyrovnat s řadou překážek a nesnází. V první řadě se jednalo o samotné uznání Československé exilové vlády a snahu o nalezení širší shody nad jejím nejvyšším představitelem. V té druhé potom o neméně důležitý problém, kterým bylo dovolání se neplatnosti Mnichovské dohody a zajištění poválečné obnovy Československa v hranicích z roku 1937 (Kuklík, 1998: passim).

Při bližším pohledu na představená témata nelze opomenout postavu Edvarda Beneše. Již od 16. března 1939 se stal zásadní postavou v procesu

snažícím se o obnovení nezávislé Československé státnosti a zároveň i jistou překážkou pro realizaci těchto cílů. Vzhledem ke své politické minulosti v předmnichovském Československu byl totiž nepřijatelný pro celou řadu aktérů na domácí i zahraniční scéně. Až do pádu Francie a nástupu Winstona Churchilla totiž byli ve vedení Francie a Velké Británie převážně politici prosazující politiku appeasementu, kteří odmítali, pro své spory z minulosti, s Benešem jednat. Neméně složitou pozici měl Edvard Beneš i na domácí politické scéně. Zde mezi jeho odpůrce patřil především Štefan Osuský, Milan Hodža a generál Lev Prchala. Všichni uvedení představitelé a jejich podporovatelé se stavěli silně proti Benešovi jako hlavnímu Československému exilovému představiteli (Veber, 2008: 13-14). Štefan Osuský upozorňoval na to, že Beneš je po své abdikaci na post prezidenta republiky soukromou osobou, zatímco on, jako bývalý velvyslanec ve Francii, je nejvyšším uznaným Československým státním úředníkem a má tak legitimní právo být v čele Československého exilu. V případě Milana Hodži šlo především o neukojené osobní ambice. Hodža jako bývalý premiér předmnichovského Československa se proti Benešovi začal vymezovat potom, co nezískal post v Československém národním výboru ve Francii (Kuklík, 1994: 82). Hodža a Osuský se navíc považovali za nejvyšší představitele Slováků „*v emigraci, přičemž vycházeli z principu faktického udělení autonomie Slovensku, a i když neuznávali mezinárodně právní platnost mnichovské dohody, pomnichovského ústavního vývoje ve vztahu ke Slovensku se vzdát nehodlali*“ (Kuklík, 1994: 82-84). V případě Generála Prchaly, šlo taktéž především o osobní spor²⁷ pramenící z odlišných postojů kolem mnichovské

²⁷ Celý spor mezi generálem Prchalou a Benešem je složitější a není zde místo na jeho podrobné rozebrání. Jednoduše řečeno se dá celá kauza shrnout asi tak, že po zkušenostech z doby mnichovské krize a neúspěšné obraně podkarpatské Rusi v březnu 1939 se snažil Prchala vystupovat jako nejvyšší představitel československého státu v Polsku a organizovat zde vznik vojenských jednotek po vzoru Československých legií v první světové válce. Co do politické orientace se navíc jednalo o spíše pravicově uvažujícího politika, čímž se odlišoval od Beneše a jeho okolí, ve kterém převažovaly již tehdy socializující tendence. Prchala však podobně jako Osuský doplatil na fakt, že země, ze které se snažil organizovat exilové akce Československa, tedy Polsko, byla brzy poražena. Prchala se později snažil dál zapojit do exilových aktivit ve Francii a po jejím pádu v Británii, nicméně byl postupně různými intrikami odstraněn a musel dokonce ve smyšleném procesu hájit svoji čest. Po válce mu byla navíc odebrána hodnost generála, a tak se do Československa ani nevrátil (Fidler, 1999: 244-255). Na případu generála Prchaly je dobře vidět, že Beneš byl schopný praktický politik, který se neštítel v honbě za mocí odstranit své konkurenty (Veber, 2008:7-41).

krize, kde se generál Prchala na rozdíl od tehdejšího prezidenta zjevně nebránil radikálnějšímu řešení vzniklé situace (Fidler: 1999: 244-245). „*Faktem je, že Beneš neměl v Československém prostředí vhodné nástupce, ti kteří se přihlásili (Osuský, Hodža, generál Prchala a další), nebyli vesměs obecně přijatelní a Beneš je viditelně převyšoval*“ (Veber, 2008: 14). Edvard Beneš tak svou pozici nejsilnějšího hráče v československém exilu vydobyl a udržel, nicméně je třeba přiznat, že „*osciloval mezi používáním autoritativních prvků demokratické vlády až k autoritativnímu chování, ovlivňoval výběr politiků, které přizve ke spolupráci a finančně zajistí. Ty, kteří jeho přísným posouzením neprošli anebo mu kdykoli a jakkoliv oponovali, vytěsnil z politické činnosti většinou natrvalo*“²⁸ (Veber, 2008: 15-16).

Benešovým prvotním záměrem bylo vytvoření „politického direktoria“ jako nejvyššího exilového politického orgánu Československa. „*Tento orgán měli vytvořit především ti českoslovenští vyslanci, kteří zůstali i po 15. 3. 1939 ve svých funkcích a byli uznáváni příslušnými vládami. Poté se po změně mezinárodní situace hodlal pokusit o jeho uznání za československou prozatímní vládu v zahraničí*“ (Kuklík, 1994: 80). Svě vlastní postavení potom Edvard Beneš odvozoval především od své autority, které se těšil v Československu^{29,30}, krajanských spolicích a u nově vznikajících vojenských jednotek (Kuklík, 1994: 80). Vytvoření politického direktoria se nezdařilo, protože Velká Británie a Francie neměly v plánu uznat československou exilovou vládu. Místo toho tak byl vytvořen Československý národní výbor, který měl za cíl především řídit vznik československé armády ve Francii (Kuklík, 1994: 84). Zásadní kvalitativní posun přišel až 21. července 1940, kdy byla vládou Británie uznána prozatímní československá vláda. Zmíněné události výrazně napomohl nástup Winstona Churchilla a aktivita československých vojáků v bitvě o Anglii (Kuklík, 1994: 88-90).

²⁸ Za příklad takové vytěsňené osoby lze uvést již uvedeného generála Prchalu.

²⁹ Benešovu tezi o autoritě, které se těší v Československu, podpořili bývalí členové protektorátní vlády Nečas a Feierabend (Kuklík, 1994: 86).

³⁰ Benešovi se podařilo si svým veřejným vystupováním ve prospěch Československa v zahraničí po 16. 3. 1939 napravit pošramocenou domácí reputaci, protože „*jeho aktivita inspirativně zapůsobila na vznikající domácí a zahraniční československé odbojové hnutí*“ (Kuklík, 1998: 79).

Plnému uznání československé exilové vlády však stále bránila z pohledu Británie řada věcí. Především to byl nevyjasněný status Edvarda Beneše. Ten totiž spolu se zneplatněním mnichovské dohody začal považovat za neplatnou i svou abdikaci na post prezidenta republiky³¹. Británie trvala dlouho dobu na tom, že by mohla vnímat Edvarda Beneše jako presidenta de facto, ale rozhodně ne jako presidenta de iure. Dalším zásadním problémem bylo postavení slovenské a německé menšiny. Edvard Beneš se snažil tyto výtky řešit snahou o integraci obou skupin do „londýnské“³² exilové vlády, nicméně německá menšina pod vedením Wenzela Jaksche nesouhlasila. Spory se slovenskou stranou se však Benešovi na jistou dobu povedlo zahladit a integrovat do prozatímní československé exilové vlády Osuského a Hodžu. Posledním problémem pro britskou stranu byl fakt, že předtím uznala existenci slovenského státu a Protektorátu Čechy a Morava včetně jeho prezidenta Emila Háchy (Kuklík, 1998: 90-96).

Zásadní posun přišel se vstupem Sovětského svazu do druhé světové války. Sovětský svaz byl ochoten uznat prozatímní exilovou československou vládu v čele s prezidentem Benešem za reprezentanty československého státu, což poměrně akcelerovalo probíhající jednání o statutu československého exilu. Díky postoji Sovětského svazu nakonec Británie úplně uznává 18. 7. 1941 československou exilovou vládu a prezidenta Beneše de iure³³. Ve stejný den dochází také k podpisu podobné smlouvy mezi zástupcem československé exilové vlády a Sovětským svazem (Kuklík, 1998: 98-99). Třetí největší spojenec

³¹ Problematika abdikace Edvarda Beneše či otázka jeho nepřerušené kontinuity v prezidentském úřadu je poměrně široké téma a není možné se mu v rámci této práce věnovat detailněji. Pro úplnost tak jen uvedu, že za hlavní argument pro tuto tezi je možné označit 1) Edvard Beneš abdikoval na post hlavy státu pod nátlakem Německa, stejně jako byla pod nátlakem podepsána Mnichovská dohoda, 2) Emil Hácha byl zvolen prezidentem protiprávně, protože se hlasování o jeho volbě nemohli účastnit „*právoplatně zvolení poslanci a senátoři Národního shromáždění, kteří byli zbaveni svého mandátu opatřením Stálého výboru ze dne 27. 10. 1938*“ (Kuklík, 1998: 75-77). Proti tezi Edvarda Beneše o nepřerušené kontinuitě jeho úřadu je potom nejčastěji argumentováno dopisem, který napsal Emilu Háchovi po jeho jmenování, ve kterém ho oslovuje pane prezidente (Kuklík, 1998: 78).

³² Na tomto místě je třeba zmínit i existenci „konkurenčního“ československého exilového projektu, kterým byla „*Česko- slovenská národní rada, jež se však po pádu Francie prakticky rozpadla*“ (Kuklík, 1998: 94).

³³ Britská strana však neopomenula zdůraznit, že se československý exil svou podobou nachází v poměrně odlišné situaci než ostatní exilové vlády na jejím území, a zároveň připustila, že si je vědoma vnitřních problémů československého exilu a postavení prezidenta Beneše, nicméně je chápe jako vnitřní problémy československé demokracie a nechce do nich zasahovat (Kuklík, 1998: 80-96).

Československa ve druhé světové válce, Spojené státy americké, v jejichž podporu Edvard Beneš velmi doufal³⁴, uznaly československou exilovou vládu „až v říjnu 1942 jako 22. stát v pořadí“ (Veber, 2008: 14).

Na předestřeném, velmi stručném přehledu vývoje uznání československé exilové vlády můžeme velmi dobře vidět trend, který bude v následujících letech zřetelný více a více, a totiž postupné prohlubování závislosti Československa na Sovětském svazu. Je poměrně složité hodnotit, do jaké míry šlo o nutný krok a nakolik se s ohledem na budoucí vývoj Československa po roce 1945, dalo tomuto trendu zabránit nebo čelit. Jen bych rád na tomto místě uvedl, že ačkoliv se za nejdůležitější událost ve vztahu k podobě poválečného Československa udávají moskevská jednání z prosince 1943 (viz například Balík 2002), nelze bagatelizovat ani předcházející události. A to jak již uvedené „bleskové uznání“ československého exilu ze strany Sovětského svazu v červenci 1941, tak jednání mezi Benešem a sovětským velvyslancem Majským z října 1939. Na zmíněném jednání údajně Edvard Beneš slíbil „za podporu své politiky i svého postavení možnost připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu“ (Veber, 2008: 15). Všechny uvedené události jsou totiž podle mého názoru díly téže skládky, na jejímž konci bylo poválečné Československo s politickým systémem, jehož mocenská rovnováha byla od počátku vychýlena ve prospěch Sovětského svazu a jeho prodloužené ruky, tedy komunistů³⁵ v Československu.

Již zmíněný 12. prosinec 1943, „kdy prezident Edvard Beneš uzavřel v Moskvě smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československem a Svazem sovětských socialistických republik“ (Balík, 2002), je však nezpochybnitelně zásadním mezníkem naší novodobé historie. Pokud jde o motivace prezidenta Beneše a londýnského exilu vůbec k takovému činu, popsal je celkem podrobně ve svých vzpomínkách jeden z tehdejších účastníků Hubert Ripka. Podle Ripky sledovala československá exilová vláda a prezident Beneš

³⁴ Beneš podle Vebera často ubezpečoval své okolí o kvalitě vlastních vztahů s prezidentem Rooseveltem (Veber, 2008: 14).

³⁵ Mezi komunisty počítám v předložené diplomové práci nejen oficiální členy komunistické strany, ale i jejich příznivce v konkurenčních politických stranách či silových složkách státu. Uvedené skupiny často sledovaly rozdílné dílčí cíle, ale jejich hlavní cíl byl shodný a řízen Moskvou (viz například Veber 2008, Hanzlík- Pospíšil 2000, Kaplan 1993, Hanzlík 1997 atd.).

touto akcí především snahu zajistit si co nejlepší pozici v poválečné Evropě. Ripka upozorňuje na tehdejší stanovisko britské vlády, která by raději viděla Československo podepisovat takový dokument až po kapitulaci Německa, nicméně připouští, že cesta Beneše do Moskvy v prosinci 1943 měla, alespoň z pohledu tehdejších představitelů československého exilu, mnoho racionálních důvodů. Především ve zvoleném načasování československý exil podle Ripky viděl příležitost k vyjednání nejlepších možných podmínek se Sovětským svazem, protože už bylo jasné, že bude hrát po válce důležitou roli, ale zároveň ještě nebyl tak silný, jak se později očekávalo, že bude. V této souvislosti odkazuje Ripka především na záruky nevměšování se do vnitřních záležitostí Československa, na které se on a jeho kolegové spoléhali. Navíc se československý exil v Londýně obával, že pokud neuzavře dohodu s Moskvou, může Moskva později londýnskou část exilu úplně vyšachovat ze hry, tak jak se to stalo Polákům³⁶(Ripka, 1995: 38-40).

S hledáním záruk pro obnovu Československa po ukončení druhé světové války souvisí také téma mnichovské dohody a jejího zneplatnění. Přesněji tedy snaha československého exilu v Londýně o obnovení Československa v hranicích z roku 1937. Mnichovskou dohodu prohlásila za neplatnou v plném znění Velká Británie v srpnu 1942 a Francie v září 1942. Sovětský svaz³⁷, jako předpokládaný zásadní aktér v poválečné Evropě, taktéž neměl v této věci žádných výhrad (Ripka, 1995: 37). Ze zbývajících dvou aktérů Mnichovské dohody se ve smyslu jejího zneplatnění vyjádřila jen Itálie, přesněji tedy Badoglioova vláda 26. 9. 1944 (Kuklík, 1998: 132). Z důvodu strachu o možné opakování etnických problémů v československém pohraničí však začali představitelé československého exilu v Londýně vyjednávat o možném odsunu Sudetských Němců. Již během války se k této věci vyjádřily všechny hlavní státy protihitlerovské koalice a finální podoba byla schválena na Postupimské konferenci (Ripka, 1995: 37). Posledním problémem Československa byl spor o Těšínsko, které po uzavření mnichovské

³⁶ „Kdybychom si naopak nepospíšili, riskovali jsme, že Sověti proti nám postaví komunistický výbor ustavený v Moskvě podle vzoru polského lublinského výboru“ (Ripka, 1995: 39).

³⁷ Sovětský svaz byl na otázku Mnichova tázán, i když nebyl signatář dohody. Jeho představitelé se vyjádřili v tom smyslu, že dohodu považovali od začátku za neplatnou a necítí se jí být vázáni (Kuklík, 1998: 132).

dohody anektovalo Polsko. I zde se Československo mohlo spolehnout na podporu velmocí a především Sovětského svazu, o kterém uvažovalo politické vedení Československa jako o nejdůležitějším politickém hráči středoevropské politické šachovnice³⁸. Tomu se samozřejmě snažila Československá diplomacie vyjít vstříc změnou orientace své zahraniční politiky. S tím souvisí také, možná až bláhová, představa některých československých politiků o tom, že by v poválečném období mohli hrát za pomoci Sovětského svazu zásadnější roli ve středoevropské politice (Kaplan, 1993: 12-16).

Stále větší orientace Československa na Sovětský svaz se projevila především při sestavování první poválečné vlády. Od prosince roku 1943 spolupracovala londýnská exilová československá vláda také s členy komunistické strany Československa, kteří trávili exil v Moskvě. Edvard Beneš jim dokonce v roce 1943 navrhl místo v exilové vládě, což komunisté odmítli. V březnu 1945 však cesta na osvobozené československé území vedla přes Moskvu, kde se dojednaly podrobnosti první poválečné vlády (Ripka, 1995: 41-46). Ačkoliv do Moskvy odjeli představitelé londýnské exilové vlády vybaveni hotovou koncepcí, došlo zde k zásadním změnám a nakonec byli až na drobné úpravy nuceni přijmout koncepci Moskevskou. Existuje pochopitelně více verzí toho, jak jednání v Moskvě tehdy probíhalo. Ripka ve svých pamětech mluví o tom, že londýnské reprezentaci byly moskevské podmínky vnuceny a vyzdvihuje drobné úpravy, které se povedlo vyjednat či uhájit (Ripka, 1995: 41-46). Současní historici jako Kaplan či Veber souhlasí s tím, že komunisté měli při moskevských jednáních návrh, protože od podzimu 1944 můžeme sledovat růst vlivu moskevského exilu na úkor toho londýnského³⁹, ale zároveň kupříkladu Veber upozorňuje na skutečnost, že v řadě návrhů byli nekomunisté daleko radikálnější než komunisté (Kaplan, 1993: 19; Veber, 2008: 21). Každopádně to,

³⁸ Již v roce 1941 se Edvard Beneš se na toto téma vyjádřil takto: „*Doufám, že ve střední Evropě rozhodující roli bude hrát Rusko*“ (Kaplan, 1993: 14).

³⁹ Převaha moskevského exilu pramenila také z proměny zahraničně politické situace. Naprosto zásadní byl v tomto směru růst vlivu Sovětského svazu, díky jeho úspěchům v bojích proti Třetí říši a jejím spojencům. S tím jak stoupala prestiž Sovětského svazu, rostla pochopitelně i prestiž a moc československých komunistů. Navíc bylo nejprve po konferenci v Teheránu Slovensko a poté celé Československo začleněno do sovětské sféry vlivu, což výrazně limitovalo možnosti československého londýnského exilu (Hanzlík-Pospíšil, 2000: 21).

co bylo v Moskvě dohodnuto v otázce personální a programové, vešlo později ve známost jako první Fierlingerova vláda⁴⁰ a Košický vládní program.

Pokud jde o strukturu a personální složení vlády „bylo nejdůležitější změnou zřízení předsednictva vlády, které tvořil předseda vlády a jeho pět náměstků zastupujících jednotlivé politické strany“ (Kocián, 1991: 8). Předsednictvo vlády se postupně stalo naprosto zásadním politickým orgánem, jenž rozhodoval o všech důležitých otázkách (Kocián, 1991: 8), čímž došlo k poklesu významu parlamentu (Kaplan, 1993: 49). Co do poměrného složení získali komunisté v nové pětadvacetičlenné vládě faktickou převahu. To bylo způsobeno tím, že podle dohod československého exilu, bylo k vládní spolupráci přizváno pouze šest politických stran. Jednalo se o čtyři české (KSC⁴¹, ČSNS⁴², ČSD⁴³, ČSL⁴⁴) a dvě slovenské strany (DS⁴⁵, KSS⁴⁶). V praxi tedy bylo politických stran vlastně pět, protože rozdělení komunistické strany bylo spíše na oko, ale právě díky tomuto kroku si komunisté zajistili převahu, protože měli v první Fierlingerově vládě čtyři zástupce za KSC a čtyři za KSS. Po třech postech získaly ČSNS, ČSD a ČSL. Čtyři posty připadly DS a poslední čtyři místa byla vyhrazena pro nestranické kandidáty (Veber, 2008: 21-25). V rozporu s Košickým vládním programem nebyli nakonec do vlády přizváni zástupci domácího odboje, ani brány na zřetel jejich požadavky. Za touto změnou stál tlak Moskvy, kterému se nekomunistické strany bez výhrad podřídily (Veber, 2008: 28-29).

Co do významu jednotlivých postů, obsadili komunisté opět mocensky nejvýznamnější pozice. Připadlo jim *ministerstvo vnitra, zemědělství, informací, školství a sociální péče* (Ripka, 1995: 45). Ministerstvo vnitra v podstatě připadlo komunistů již na základě jednání s Edvardem Benešem v Moskvě roku 1944. Cílem, který komunisté sledovali od květnových dní roku 1945, byl pochopitelně

⁴⁰ Ripka vzpomíná, že se představitelé londýnského exilu velmi snažili zabránit jmenování Fierlingera premiérem, protože šlo podle nich již tehdy o loutku v komunistických rukou, ale jejich snaha nebyla úspěšná (Ripka, 1995: 46).

⁴¹ Komunistická strana Československa

⁴² Česká strana národně socialistická

⁴³ Československá sociální demokracie

⁴⁴ Československá strana lidová

⁴⁵ Demokratická strana

⁴⁶ Komunistická strana Slovenska

zisk co největšího vlivu v oblasti vnitřní bezpečnosti Československa (Medvecký, 2011: 13; Veber, 2008: 72). Za tímto účelem byla prováděna očista bezpečnostního aparátu a hlavně „*sloučení sborů četnictva, uniformované státní policie a obecní výkonné policie do jedné složky pod názvem Sbor národní bezpečnosti*“ (Veber, 2008: 74). Ministerstvo zemědělství bylo zase naprosto klíčové vzhledem k pozemkové reformě a rozdělení majetku po odsunutých Němcích, díky čemuž komunisté získali nemalou podporu především na vesnicích⁴⁷ (Kocian, 1991: 34-35). Na ministerstvo obrany byl sice dosazen jako nestrannický kandidát generál Ludvík Svoboda^{48,49}, nicméně se již v této době dá bezpečně označit za, když ne komunisticky orientovaného, tak rozhodně komunisty ovlivňovaného kandidáta (Kaplan, 1993: 47-49). „*Komunisté navíc obsadili vedoucí funkce v politicky důležitých centrálních úřadech, jako byl Osídlovací úřad a Národní pozemkový fond, které řídily přidělování zabaveného majetku Němců, kolaborantů a zrádců*“ (Kaplan, 1993: 49). Na ostatní strany tak zůstal menší počet méně významných ministerstev. Národní socialisté však získali ministerstvo spravedlnosti (Veber, 2008: 24), což jak ukážu v následujících kapitolách, bylo poměrně zásadní. I tak je však evidentní, že z mocenského hlediska nekomunistické strany vyšly z výsledné konfigurace o poznání hůře než komunisté (Kaplan, 1993: 47-49).

4.2 Košický vládní program

Jak již jsem uvedl, naprosto zásadním cílem Košického vládního programu bylo přetvořit poválečné nastavení Československa co nejvíce ve prospěch komunistů. Na přístupu k řešení nejdůležitějších otázek poválečného Československa bylo velmi dobře vidět, jak rozdílné cíle sledovaly jednotlivé strany moskevských jednání. Nekomunistické politické strany si představovaly

⁴⁷ Což se projevilo ziskem významného počtu agrárních voličů ve volbách v roce 1946 (jak rozvádím později). Není bez zajímavosti, že na Slovensku, kde získala pověření zemědělství Demokratická strana, byl počet agrárních voličů KSS velmi nízký (Kocian, 1991: 35).

⁴⁸ Podle Ripky byl generál Ludvík Svoboda „*muž dobré vůle, ale slabý a bez politických zkušeností*“ (Ripka, 1995: 45).

⁴⁹ U generála Ludvíka Svobody je rozhodně zajímavá jeho „politická“ anabáze. Ačkoliv je vzhledem ke své funkci ve vládách po roce 1945 označován za komunistům nakloněnou osobu, uvádí některé zdroje, že v prvních letech druhé světové války vystupoval Svoboda spíše antikomunisticky (Hanzlík – Pospíšil, 2000: 10-11).

poválečný vývoj Československa co možná nejvíce v intencích předmnichovské republiky. Oproti tomu představitelé Komunistické strany, věrní zásadám učení marxismu-leninismu „*o nutnosti rozbití starého státního aparátu*“, se od počátku snažili především uchvátit co největší porci moci v nově osvobozeném státě. Rozdílný přístup tak byl patrný především v otázce armády, bezpečnostních složek a národních výborů, protože šlo o instituce, ve kterých měli komunisté v předmnichovské republice jen minimální, nebo žádný vliv (Hanzlík, 1997: 29-33; Hanzlík – Pospíšil, 2000:7-20; Veber, 2008: 22-37).

Podle třetí kapitoly Košického vládního programu se měla československá armáda orientovat především na spolupráci s armádou Sovětského svazu, a to jak do skončení války, tak i po ní, protože Košický vládní program považuje spolupráci se sovětskou armádou za zásadní nutnost pro poválečné Československo. Mimo to mělo být podle KVP skoncováno s nepolitičností armády, což byla zásadní změna a zásah do prvorepublikové tradice (Košický vládní program, 2009). Se skončováním apolitičnosti armády a její postupnou sovětizací souvisí také zavedení institutu osvětových důstojníků, vznik OBZ⁵⁰ a změna podmínek pro přijetí důstojníků z povolání. Oproti prvorepublikovému stavu byl odstraněn požadavek maturity jako nutného vzdělání a větší důraz měl být kladen na „*politickou vyspělost*“ jednotlivých uchazečů a jejich aktivitu v odboji. Tato změna byla pro komunisty velmi výhodná, protože jim umožňovala dostat své lidi do armádních struktur a pod pohružkou politické nespolehlivosti odstranit ty nepohodlné, v čemž se velmi angažovalo právě vzniklé OBZ, o němž se budu ještě podrobněji zmiňovat v sedmé kapitole (Hanzlík, 1997: 29-33; Hanzlík – Pospíšil, 2000: 7-20; Veber, 2008: 22-37).

Podle čtvrté kapitoly Košického vládního programu bylo na příště Československo ve své zahraniční politice orientováno výhradně na přátelství se Sovětským svazem. Doslova se zde píše o „*uplatnění praktické součinnosti se Sovětským svazem, ve všech směrech - vojensky, politicky, hospodářsky a kulturně*“ (Košický vládní program, 2009). Tak rozsáhlé sblížení s politikou

⁵⁰ Obranné zpravodajství. Jednalo se o vojenskou zpravodajskou službu, která vznikla bez souhlasu londýnské exilové vlády u 1. Československého armádního sboru v SSSR jako protiváha zpravodajské služby pod vedením generála Moravce (Hanzlík, 1997: 18-21).

sovětského svazu sice umožňovalo Československu opřít se o Sovětský svaz při řešení územních sporů se svými sousedy, jak ukazuje předcházející podkapitola, ale zároveň znemožňovalo „sblížit či zformovat nekomunistickou opozici v zemích sovětské sféry vlivu“ (Kaplan, 1993: 16). V souvislosti s budoucí zahraničně politickou orientací poválečného Československa je ze sémantického hlediska zajímavé, že se v KVP mluví ve vztahu k Francii, Velké Británii a USA pouze o přátelství a ne o spojenectví (Košický vládní program, 2009).

Naprosto zásadním nástrojem pro ovládnutí veřejné a státní správy se měly stát národní výbory. Jejich vznik KVP odůvodňoval snahou o zavedení skutečné demokracie, nicméně to byl nesporně nástroj, pomocí kterého chtěli komunisté odstranit starý předmnichovský státní aparát, ve kterém měla KSČ jen pramalý vliv, a nahradit ho pro ně výhodnější variantou (Hanzlík, 1999: 43; Košický vládní program, 2009; Weber, 2008: 23). V případě národních výborů opět došlo k nepochopení či podcenění situace ze strany nekomunistických stran, které nedocenily důležitost této politické arény a důsledky predestinované reformy. Především pokud jde o výrazné posílení vlivu ministerstva vnitra, které bylo plně v moci komunistů, na agendu národních výborů. (Hanzlík, 1999: 44-45; Weber, 2008: 23). Následkem KVP tak byl dosavadní „*systém veřejné správy tvořený samosprávou na jedné a státní správou na druhé straně odstraněn a nahrazen monokratickým systémem národních výborů, jež vykonávaly jak funkce samosprávy, tak funkce státní správy*“ (Vodička – Šimka, 2003: 283). Navíc zde získali komunisté převahu, protože „*měli předsedu obou zemských a téměř všech národních výborů v českých zemích, na Slovensku měli předsedu sboru pověřenců*“ (Kaplan, 1993:50).

KVP dále řešil otázku Podkarpatské Rusi. Formulace ve smyslu, že vláda považuje za nejdůležitější, aby si o své budoucnosti rozhodl demokraticky sám lid této země (Košický vládní program, 2009), dnes vzhledem ke znalosti budoucího vývoje, působí poněkud úsměvně, protože vláda byla ve finále, jak vzpomíná Ripka, postavena téměř před hotovou věc a celé území bylo sovětizováno hned po obsazení sovětskou armádou (Ripka, 1995: 37).

Poměrně velká část KVP je věnována vyřešení poměrů v osvobozeném

Československu, ať již jde o potrestání zrádců a kolaborantů, konfiskace majetku zrádců a kolaborantů⁵¹, zákazu obnovení politických stran, „*kteřé se těžce provinily na zájmech národa a republiky*“, nebo vytvoření Národní fronty⁵² (Košický vládní program, 2009). „*Co dnes možná překvapí, je zjištění, že Košický vládní program vyhlášoval přechod k socialismu jako k nové organizaci společnosti a tento cíl byl všeobecně akceptován. Dílčí spory byly vedeny jen o rychlosti či prostředky této cesty, ale většina i intelektuálů (jako například Václav Černý nebo Ferdinand Peroutka) se bez obalu prohlašovala socialisty*“ (Veber, 2008: 26). Vzhledem k existenci již zmíněné celospolečenské shody na cestě poválečného Československa směrem k socialismu nepřekvapí, že ačkoliv náznaky znárodnění můžeme identifikovat již v KVP, byla jeho výsledná podoba co do rozsahu daleko větší. Došlo zde totiž k poměrně zajímavému paradoxu. Komunisté, navzdory učení vlastní ideologie, prosadili do KVP daleko menší formu znárodnění, než jaká byla později realizovaná paradoxně na návrh představitelů nekomunistických stran. Což můžeme buď brát jako potvrzení teze o jisté servilitě nekomunistických politiků vůči komunistům⁵³, a nebo vnímat jako potvrzení zmíněného trendu o posunutí celé společnosti směrem doleva (Kaplan, 1993: 42-43).

⁵¹ Problematice konfiskace majetku zrádců a kolaborantů se spolu s problematikou znárodnění celkově věnuji v šesté kapitole.

⁵² Problematice Národní fronty a stranického systému se podrobněji věnuji v páté kapitole.

⁵³ Tezi ohledně servility nekomunistických politiků vůči komunistům rozpracovává především Veber ve své práci *Osudové únorové dny*. Podle Václava Vebera se snažila řada nekomunistických politiků zavděčit Moskvě a komunistům. Navíc byla představitelům KSČ přisouzena z Moskvy role umírněných a státotvorných, což mělo zamaskovat jejich skutečné záměry (Veber, 2008: 12-41). Osobně se domnívám, že tuto tezi nelze akceptovat bez výhrad a spíše se přikláním k myšlence Tomana Broda ohledně rozdělení komunistů v Československu v příslušném období na jestřáby a holubice (Brod, 1991: 88). Což je také důvod, proč se domnívám, jak budu demonstrovat v kapitole věnované poručnickým institucím, že řada vysoce postavených komunistů v poručnických institucích jednala sice pod vedením Moskvy, ale autonomně vůči KSČ.

5 Volby a míra jejich soutěživosti

Ruku v ruce s osvobozením Československa vznikají na jeho území, na základě dekretu prezidenta republiky (Balík, et al., 2004, 123), národní výbory. Z národních výborů potom vzniká na základě voleb Prozatímní Národní shromáždění (zákon 43/1945). „*Poslanci Prozatímního Národního shromáždění nezískali svá místa na základě parlamentních voleb. Byli zvoleni delegáty národních výborů a správních komisí na zemských sjezdech*“ (PSPČR, 2013). Volby do tohoto tělesa tedy proběhly nepřímou a lze je tudíž označit za pouhou „nápodobu“ parlamentního tělesa. Jeho vznik je možné odůvodnit specifickým charakterem situace ve dnech osvobození (Balík et al., 2004, 123-124). Prozatímní Národní shromáždění bylo orgánem zvoleným na přechodné období, jež začínalo osvobozením a skončilo dnem, který určilo řádně zvolené Národní shromáždění (zákon 43/1945). Volby do Prozatímního Národního shromáždění tak „*vzdáleně připomínaly korporativní model formování parlamentu*“ (Balík et al., 2004: 124). Delegáti na zemských sjezdech totiž schvalovali jednotnou kandidátku (PSPČR, 2013).

Volby v květnu 1945 nelze, na základě teorie hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho, označit za případ voleb v hybridním režimu, protože v intencích použitého teoretického konceptu probíhají v režimu nesoutěživém a nespravedlivém. Z hlediska kontextu třetí Československé republiky je však na místě je uvést minimálně proto, že jejich složení mělo více než rok dopad na fungování státu a rozhodovalo o volbách v květnu 1946, které jsou pro tuto kapitolu klíčové (Balík et al., 2004: 118-134).

Volby konané v květnu 1946⁵⁴ se všeobecně považují za demokratické.

⁵⁴ Okolnosti výběru data parlamentních voleb v roce 1946 jsou dodnes poměrně nejasné. Veber tvrdí, že termín parlamentních voleb *nebyl „ponechán náhodě, ani dohodě československých politických stran, ale s největší pravděpodobností se o něm rozhodovalo v moskevském ústředí“* (Veber, 2008: 42), protože podle původního plánu se měly volby odehrát zhruba půl roku po osvobození, což nebylo výhodné pro komunistickou stranu, a tak byl termín posunut (Veber, 2008: 42). Kocián má na celou věc poněkud odlišný názor. Podle Kociána se datum voleb dokonce stalo předmětem významného sporu v NF a výsledné datum 26. 5. 1946 je možné označit za kompromisní. „*Národní socialisté navrhovali, aby se volby konaly v únoru nebo březnu, lidovci navrhovali duben, sociální demokraté 5. květen a komunisté se rozhodovali mezi koncem května či podzimem 1946*“ (Kocián, 1998: 114).

Konaly se „na základě rovného, tajného a přímého volebního práva za účasti více politických stran“ (Kaplan, 1993: 57). Toto konstatování je však značně zjednodušené a je třeba těmto volbám věnovat zvýšenou pozornost, protože vykazovaly jistá specifika.

5.1 Národní fronta

Voleb se sice opravdu účastnilo více politických stran, nicméně některým byla účast zakázána (Kaplan, 1993:46). „V českých zemích se zákaz týkal především agrární, živnostenské a národně demokratické strany a na Slovensku Ludové strany (Kocian, 1998: 117). Zákaz těchto politických stran byl odůvodněn jejich údajným proviněním vůči „zájmům republiky“. Především se jim dával za vinu vývoj okolo Mnichova a politické působení během druhé republiky (Kaplan, 1991: 26-30 srovnej Cabada, 2005 :99). Kořeny uvedeného zákazu bychom opět našli na již zmíněném jednání v Moskvě roku 1943, kde Edvard Beneš „akceptoval myšlenku⁵⁵ redukce stranického systému“ (Cabada, 2005: 99). Důsledkem tohoto kroku je potom jistá deformace stranického systému (Orzoff, 2009: 207; Vodička, 2003: 46), protože, vzhledem k omezení počtu politických stran, nebyla dostatečně reprezentována názorová pluralita voličů (Balík et al., 2004: 129). „Tak se stalo, že téměř 60 procent voličů z posledních československých voleb (1935) se už nesetkalo se svými stranami a muselo se rozhodnout pro novou orientaci“ (Veber, 2008: 33).

S charakterem parlamentních voleb v roce 1946 také velmi souvisí dohoda představitelů exilu a odboje, která vyústila v založení Národní fronty (dále jen NF). Na jejím vzniku se zásadně podepsalo několik okolností. Především, jak již bylo konstatováno, šlo o postupné přeskupení geopolitických sil v poválečné Evropě a s tím související proměnu zahraničněpolitické orientace Československa. Od podzimu 1944 totiž můžeme sledovat růst vlivu moskevského exilu na úkor toho londýnského (Kaplan, 1993: 19), což souviselo nejen s neopomenutelnou rolí SSSR v boji proti nacistickému Německu, ale také

⁵⁵ V této souvislosti uvádí Cabada, že myšlenka omezení stranického systému, nebyla pro Beneše ničím novým, protože „již při úvahách o uspořádání československé politiky po první světové válce uvažoval o tom, že „ideální“ stranický systém je tvořen třemi politickými subjekty“ (Cabada, 2005: 99).

s uvažováním prezidenta Beneše. Na základě mnichovských zkušeností se západními spojenci považoval spojení se SSSR za existenční nutnost pro poválečné Československo. Oba tyto důvody spolu s odbojovou aktivitou komunistů na území protektorátu zásadně ovlivnily podobu poválečného stranického systému Československa (Kaplan, 1987: 10-17).

Komunisté viděli v NF ideální platformu, jak realizovat své mocenské cíle. Jejím prostřednictvím chtěli postupně ovládnout všechny klíčové funkce státu. Ačkoliv komunisté podle Kopeckého již při návratu z Moskvy uvažovali o NF jako o nástroji pod jejich vedením, s jehož pomocí postupně asimilují ostatní politické strany, byla představa ostatních povolených stran odlišná. Nekomunistické strany v NF naopak spatřovaly záruku budoucího demokratického vývoje Československa. Zároveň někteří nekomunističtí politici věřili v nemožnost zásadního volebního úspěchu komunistů (Kaplan, 1993: 26-27). Vzhledem k uvedeným souvislostem se potom může jejich spojení, podobně jako zákaz konkurenčních politických stran, jevit oboustranně jako výhoda. Navíc se politické strany NF již před volbami v roce 1946 dohodly na vytvoření společné povolební koalice (Skillings, 1960: 399). S touto variantou povolebního uspořádání navíc počítal i prezident Beneš (Kaplan, 1996: 167). Uvnitř NF však existovala ještě jedna struktura, jejíž kořeny sahají taktéž do let druhé světové války. Její název byl Národní blok pracujícího lidu a venkova a sdružoval komunistické a socialistické strany. KSČ se pomocí Národního bloku snažila ještě více fragmentovat možnou opozici⁵⁶ uvnitř NF. Nicméně je třeba připustit, že Národní blok nebyl nikdy funkční, protože národní socialisté a sociální demokraté oscilovali mezi podporou komunistických a zbývajících nekomunistických stran NF (Cabada, 2005: 99-100).

Na tomto místě je třeba zmínit, že samotná dohoda o vytvoření společné povolební koalice není v parlamentní demokracii zvláštním jevem. Ke koalici všech relevantních politických stran zastoupených v parlamentu však dochází jen zřídka. Většinou je to v době hrozícího ohrožení státu ať zevnitř, nebo zvenčí

⁵⁶ Zde opět odkazuji za předpokladu, že budeme vnímat komunistickou stranu jako dominantního mocenského hráče Československa 1945-1948, k již uvedeným strategiím vypořádání se s možnou opozicí viz Levitsky – Way, 2002: 59.

(Cabada, 2006: 15). V Československu může být takovou zkušeností například existence prvorepublikové Pětky, tedy koalice prosystémových stran (Cabada, 2003: 23). Třetí Československá republika se však nacházela v poněkud odlišné situaci. Nehrozilo jí ani bezprostřední nebezpečí zvenčí, ani nebyla ohrožována existencí silných protisystémových stran jako republika první. Přesto však můžeme kromě již zmíněných historických souvislostí vidět právě často komplikovaný a nepřehledný stranický život první republiky jako další z příčin vzniku NF (Cabada, 2003: 29). „*Meziválečné Československo bylo výrazným stranickým státem, což často vyvolávalo veřejnou kritiku a přispělo ke ztrátě prestiže parlamentní demokracie první Československé republiky*“ (Cabada, 2003: 29).

5.2 Třetí republika a otázka institucionalizované opozice

Velmi problematická je samotná otázka opozice ve třetí republice. Pokud se budeme držet zvoleného časového dělení této historické etapy na tři části (více viz Balík et al., 2004: 118), tak vidíme, že v první, „národně socialistické“ fázi nenajdeme stopy existence institucionalizované politické opozice. Všechny strany, které měly své kandidáty v Prozatímním Národním shromáždění, byly zároveň zastoupeny ve vládě a ta se těšila nebývalé stoprocentní podpoře tohoto parlamentního tělesa (Balík et al., 2004: 118-134; Skilling, 1960: 398).

První událostí druhé etapy jsou, již zmíněné, volby do Národního shromáždění v roce 1946, ve kterých má sice volič možnost omezeného výběru politických stran, ale zároveň dopředu ví, jaké složení bude mít bez ohledu na výsledek voleb vláda. Míra soutěživosti těchto voleb je tedy nižší v porovnání s první republikou, ale rozhodně vyšší oproti situaci po únoru 1948 (Balík et al., 2004: 118-134). Z dochovaných vzpomínek či záznamů pamětníků víme také o existenci úvah o jiném složení vlády než na půdorysu NF. Za všechny jmenujme například úvahu KSČ a sociálních demokratů o společné vládě⁵⁷. Navíc, jak již bylo zmíněno, očekávali zástupci některých politických stran volební neúspěch komunistů (Kaplan, 1996: 167-168; Kaplan, 1993: 26-27). Tyto úkazy naopak

57 Této variantě však nepřály volební výsledky (Kaplan, 1996: 167).

svědčí o tom, že ona míra soutěživosti byla pravděpodobně vyšší, než udávají proklamace NF, nicméně stále podřízená pravidlům limitovaného stranického systému (Vodička, 2003: 45).

Ve druhé etapě již můžeme najít jisté stopy nesmělého odporu ostatních politických stran vůči dominantní politice KSČ uvnitř NF, ale stále je těžké mluvit o institucionalizované opozici, jak ji známe z parlamentní demokracie, protože se stále jedná o politické strany zastoupené ve vládě (Balík et al., 2004: 118-134). Nekomunistické strany si sice od poloviny roku 1947 více a více uvědomovaly, že dochází k rozhodujícímu politickému střetu, nicméně na něj nebyly schopny účinně reagovat. Jejich představitelé totiž chápali tento střet pouze v rovině politické a jeho rozhodnutí očekávali v parlamentních volbách roku 1948⁵⁸. Sílicí tlak komunistů na podzim 1947 si tak vykládali především jako slabost a nervozitu svých soupeřů z očekávání možného volebního neúspěchu (Kaplan, 1996: 219). Komunistické strany oproti tomu již od roku 1947 cíleně směřovaly ke střetu s oponenty uvnitř NF. Tento střet měl podle jejich představ skončit očištěním NF od „reakčních živlů“ a zajistit jim parlamentní většinu (Skillings, 1951: 108). Tato strategie komunistů měla dvě základní příčiny. První příčinou byla obava z poklesu podpory voličů v nadcházejících parlamentních volbách a druhou byl strach z kremelského vedení, především tedy ze soudruha Stalina. Gottwald se totiž obával, že by mohl přijít o jeho přízeň, pokud by se převzetí moci komunisty vleklo (Brown, 2009: 156-157).

K otevřenému střetu tak dochází vlastně až 20. 2. 1948, kdy odchází 12 nekomunistických ministrů z vlády a očekává její pád. Počínaje dvacátým únorem bychom tedy mohli označit zástupce tří nekomunistických politických stran za příklad systémové opozice. Toto omezení má přitom opět své limity, jelikož zmíněné politické strany neopustily NF. Zároveň je to již jen labutí píseň oné opozice, neboť o pár dní později dochází ke snížení její relevance a doplnění vlády o členy nekomunistických stran loajálních ke komunistům. Zástupci

⁵⁸ Jak komunistické, tak nekomunistické síly však podezřívaly své oponenty z příprav možného puče, jenž měl proběhnout ještě před konáním řádných voleb a změnit mocenskou mapu Československa (Skillings, 1960: 412).

komunistické strany se potom celkem logicky snaží interpretovat veřejnosti události z 20. 2. 1948 jako snahu o rozbití NF a své oponenty uvnitř NF jako škůdce státu (Balík et al., 2004: 118-134).

V souvislosti se stranickým systémem Československa 1945-1948 je však nutné poměrně precizovat představené pojetí politických stran. Ačkoliv například Kaplan a historici obecně rozlišují mezi komunistickými a nekomunistickými politickými stranami uvnitř NF a zachovávají jistou iluzi střetu dvou táborů, nelze opomenout jistou dysfunkci nekomunistických politických stran. Nekomunistické politické strany totiž byly v uvedeném období stále více infiltrovány komunisty a neplnily dostatečně svou roli. Místo jednotného postoje vůči komunistům tak v nekomunistických stranách často svádělo boj o moc protikomunistické a prokomunistické křídlo (Kocian, 1991: 50-51). Navíc se musely nekomunistické strany vyrovnat s řadou handicapů, které je v boji o politickou moc zásadně limitovaly. Za takové handicapy považují především výrazně horší finanční a logisticko-organizační možnosti nekomunistických stran. Nedostatek finančních prostředků oproti komunistické straně se projevil především ve volební kampani roku 1946 a dostupnosti stranického tisku (Veber, 2008: 40,41; Renner, 1999: 50). Logisticko-organizační nedostatky se naopak projeví především v době únorové krize. Existující stranická struktura byla v případě nekomunistických stran výrazně omezená na Prahu a její nejbližší okolí, což znemožňovalo nejen účinnou mobilizaci příznivců⁵⁹, ale také distribuci informací směrem do regionů (Abrams, 2005: 275-278). Nelze opomenout podstatné personální problémy nekomunistických stran pramenících z toho, že část jejich představitelů přišla o život ve válce a jejich místa museli zaplnit nezkušení politici (Veber, 2008: 181; Kocian, 1991: 48). Posledním důležitým faktorem, který snižoval akční možnosti nekomunistických politických stran, byl tlak některých složek bezpečnosti⁶⁰ (Brod, 1991: 34-35; Kaplan, 1999: 182-183).

⁵⁹ Veber se však domnívá, že tuto skutečnost není radno přeceňovat, protože podle zdrojů, které prostudoval, například v roce 1946 dokázali komunisté dostat na průvod Prahou přibližně 20 000 účastníků, zatímco národní socialisté 80 000 účastníků (Veber, 2008: 46).

⁶⁰ O tom podrobněji v šesté kapitole.

5.3 Volební zákon a volby v roce 1946

Volební zákon byl výsledkem kompromisu politických stran zastoupených v NF z ledna 1946. Tento kompromis mimo dohody o zákazu kandidatury politických stran mimo NF⁶¹ spočíval především ve společné předvolební dohodě stran NF z 25. 3. 1946 (Grónský, 1999: 113). Obsahem zmíněné dohody byla pravidla o způsobu vedení volební kampaně. Při jejich doslovném dodržování by bylo téměř nemožné vést předvolební boj. Strany NF se v něm zavázaly například řídit se v předvolební kampani Košickým vládním programem či prosazovat dekrety prezidenta republiky. Zároveň se na papíře strany zavázaly nést společně odpovědnost za fungování dosavadní vlády a zdržet se negativní kampaně. Předvolební kampaň přesto byla značně ostrá (Grónský, 1999: 113; Skilling, 1960: 399-400). „V českých zemích ji především určovala střetnutí národních socialistů a komunistů⁶², která zastínila i předvolební úsilí strany lidové a sociálně demokratické“ (Kaplan, 1993: 59).

Specifickým znakem voleb v roce 1946 se stalo několik jevů, které si zaslouží bližší pozornost. Přesněji mám na mysli postavení menšin, rozsah volební povinnosti a fenomén prázdných („bílých“) lístků. Všechny tři jevy spolu úzce souvisí. Převážná část československých politiků považovala za nejlepší zbraň proti opakování Mnichova vyřešení otázky národnostních menšin. Většina jich měla být odsunuta a ti ostatní asimilováni. Tím jim mělo být napříště znemožněno „uplatnit se jako politická síla a oslabovat vnitřní stabilitu republiky⁶³“ (Kaplan, 1990: 14). S tím souvisí také ztráta československého státního občanství, a tedy i volebního práva. To platilo pro příslušníky německé či maďarské menšiny vyjma těch, kteří prokazatelně bojovali proti nacistickému a fašistickému teroru, nebo jim byli perzekuováni (§1 a §2 ústavní dekret

61 Pochopitelně s výjimkou Strany práce a Strany slobody, které vznikly nedlouho před konáním voleb na Slovensku (Grónský, 1999: 113). Vzhledem k jejich následnému výsledku je však nepovažuji za příliš relevantní pro období třetí Československé republiky. Důvodem vzniku uvedených dvou slovenských politických subjektů byla snaha komunistů o oslabení Demokratické strany (Veber, 2008: 48-49).

62 Příkladem takového sporu byl střet komunistů a národních socialistů ohledně obsazení bezpečnostního referátu Zemského národního výboru v Praze, který pochopitelně komunisté nechtěli pustit z ruky (Kocian, 1998: 114-115).

63 Více se problematice národnostních menšin v poválečném Československu budu věnovat v části zaměřené na úroveň občanských svobod.

prezidenta republiky č. 33/1945). V praxi se zmíněné nařízení dotklo přibližně 240 000 Němců. Podle některých zdrojů měl odsun většiny sudetských Němců a zbavení volebního práva převážné většiny těch zbývajících zásadní dopad na výsledek parlamentních voleb v roce 1946. Pokud by totiž sudetští Němci mohli volit, lze předpokládat, že by byl výsledek komunistů daleko horší (Veber, 2008: 35).

Podle §11 zákona č. 67/1946 Sb. o volbě ústavodárného Národního shromáždění byl voleb v květnu 1946 povinen se účastnit každý volič až na ty, kteří jsou od účasti osvobozeni dle článku 2 již zmíněného paragrafu⁶⁴. Zároveň podle 4. článku onoho paragrafu vykonávaly volební právo i vojenské osoby (§11 zákon 67/1946). To představuje velkou změnu oproti právnímu pořádku první republiky, kde od roku 1927 příslušníci armády a četnictva až na výjimky volit nemohli (§2 zákon 56/1927). Spolu s rozšířením volební účasti a omezením počtu kandidujících stran, o kterém se zmiňuji na začátku této kapitoly, přichází také další novinka v podobě Prázdných lístků (viz § 19 zákon 67/1946). Prázdné lístky představovaly specifický prvek volebního systému, jež prosazovali komunisté a sociální demokraté. Cílem prázdných lístků bylo, aby co nejméně voličů zakázaných politických stran dalo svůj hlas jejich politické konkurenci⁶⁵. Tento záměr však nevyšel, protože počet odevzdaných Prázdných lístků byl ve skutečnosti velmi nízký⁶⁶. Na Slovensku totiž voliči zakázaných stran dali své hlasy Demokratické straně⁶⁷. V českých zemích potom hlasy příznivců nepovolených stran obdrželi národní socialisté, lidovci a komunisté⁶⁸ (Gronsky 1999: 120).

64 Od povinnosti volit byly podle již zmíněného zákona č. 67/1946 Sb. o volbě ústavodárného Národního shromáždění osvobozeni ti voliči, „kteří a) jsou starší 70 let nebo b) pro nemoc nebo vadu tělesnou se nemohou dostavit do volební místnosti nebo c) pro neodkladné povinnosti svého úřadu nebo povolání nemohou včas přijít k volbě nebo d) jsou v den voleb od místa volby nejméně 100km nebo e) jsou zdrženi přerušením dopravy nebo jinými nepřekonatelnými překážkami“ (§11 zákon 67/1946).

65 Očekávali, že voliči zakázaných pravicových stran budou mít spíše sympatie k jiným stranám NF než k těm komunistickým.

66 Počet odevzdaných Prázdných lístků byl nakonec 32177 (1,54%) (Gronsky, 1999: 113).

67 Tomu předchází dohoda „Demokratické strany s představiteli politického katolicismu (většinou blízkých rozpuštěné Ludové straně“ (Gronsky, 1999: 120).

68 Podle výsledků voleb z roku 1946 se ukazuje, že komunisté získali vysoké procento bývalých voličů agrární strany na vesnici (Kaplan, 1996: 192).

Posledním jevem, jenž úzce souvisí s parlamentními volbami v roce 1946 a který dodnes není, z důvodu nedostupnosti materiálů v archivech bývalého Sovětského svazu, náležitě prozkoumán, je přesun sovětských vojsk z Rakouska a Maďarska do východního Německa. Zmíněný přesun se měl odehrát „*v závěru předvolební kampaně a vlastní den voleb do Ústavodárného národního shromáždění*“ (Vondrášek, 1998: 128). Celou událost provázela řada zvláštních náhod, jako například, že premiér přesun schválil bez informování vlády a také samotný prezident se o celé věci dozvěděl až na poslední chvíli. Na základě protestů československé strany došlo nakonec k odložení přesunu na dobu po parlamentních volbách, nicméně celá akce stále vzbuzuje řadu otázek. Jednou z možných hypotéz je, že se komunisté obávali špatného volebního výsledku a chtěli mít otevřené i jiné varianty řešení mocenského klání. Zároveň jsou zaznamenány případy, kdy agitátoři KSČ vyhrožovali lidem, že pokud nebudou volit komunisty, obsadí Československo sovětská armáda (Veber, 2008: 47-48; Vondrášek, 1998: 129-137).

Parlamentní volby konané v Československu roku 1946 můžeme optikou teorie hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho označit za příklad voleb v hybridním režimu, protože se na základě jejich výsledku „*rozděluje politická moc mezi rozličné politické skupiny*“ (Gilbertová a Mohseni, 2011: 278). Je však třeba zároveň vidět tři nejvýraznější faktory omezující toto rozdělení. Tedy a) limitovaný stranický systém, b) existenci NF a c) omezení volebního práva určitých skupin obyvatel.

6 Občanské svobody

Výrazné zásahy státu do oblasti občanských svobod se staly jedním z charakteristických znaků politického režimu třetí Československé republiky. Konec války a následné etablování politického systému totiž dalo vzniknout jevům, které výrazně narušily demokratickou povahu politického systému. Konec války s sebou přináší dekrety prezidenta republiky, jejichž následkem dochází k propadnutí občanských práv a konfiskaci majetku příslušníků německé a maďarské menšiny mimo těch, kteří zůstali věrní Československé republice (zákon 12/1945; zákon 18/1945; zákon 33/1945; zákon 100/1945). Cílená perzekuce národnostních menšin šla však ještě dál a na základě ujednání realizovaných na postupimské konferenci byl, během jednoho roku od konce války, proveden organizovaný odsun více než dvou milionů⁶⁹ obyvatel německé národnosti (Kaplan, 1993: 37). Perzekuce německé národnostní menšiny se však projevovala také spontánně ve své neinstitucionalizované podobě. Za její největší projev je možné označit tzv. „divoký odsun“⁷⁰. Ten se uskutečnil bezprostředně po skončení druhé světové války a provázelo ho velké množství násilí (Kaplan, 1993: 37).

Obdobně se Československo snažilo vypořádat také s problematikou příslušníků maďarské menšiny. Zde se však nesetkává s podporou velmocí, a tak byla tato otázka nakonec řešena reslovakizací Maďarů a kolonizací. Tyto aktivity však nebyly na rozdíl od případu německé menšiny příliš úspěšné, československá vláda tudíž byla nucena v roce 1948 uznat Maďary za rovnoprávné občany a odčinit minulé křivdy (Kaplan, 1993: 39). „*Řešení německého problému generovalo potřebu přerozdělit nabytý majetek*“ (Balík et al., 2004: 119; Skilling, 1960: 396). K jeho přerozdělení dochází na základě Košického vládního programu prostřednictvím již zmíněných dekretů prezidenta republiky (Balík et al., 2004: 119). Tímto způsobem bylo vyvlastněno 2 946 tisíc hektarů půdy, z toho 1 295 hektarů půdy lesní. Nejvíce z této půdy leželo

⁶⁹ Některé zdroje mluví dokonce o dvou a čtvrt milionu obyvatel (Veber, 2008: 35).

⁷⁰ Odhaduje se, že během „divokého odsunu“ bylo odsunuto přibližně 660 tisíc německých občanů (Veber, 2008: 35).

pochopitelně v pohraničí a 1 295 ha bylo nově rozděleno mezi 303 380 rolníků do soukromého vlastnictví (Kaplan, 1993: 43). Spolu s procesem vyvlastnění dochází také ke znárodnění. V rámci znárodnění „byly znárodněny všechny banky a pojišťovny, doly a hutě a velké průmyslové podniky. Podle počtu zaměstnanců spadalo pod znárodnění přes 60 procent průmyslové výroby“ (Kaplan, 1993: 43).

Provedení znárodnění pomocí dekretu prezidenta republiky nebylo nahodilé a mělo racionální opodstatnění. Bylo tím zabráněno povoleným politickým stranám se na tomto tématu profilovat, a zároveň tím bylo odstraněno možné ohnisko sporů uvnitř NF. V praxi to však zároveň znamenalo, že takto zásadní zásah do vlastnických práv občanů Československa vešel v platnost bez souhlasu parlamentu jako svrchovaného zástupce lidu. To ovšem jen podtrhuje nedemokratičnost tohoto kroku a vystihuje specifčnost prostřední třetí Československé republiky (Kaplan, 1993:42-43). „Až do 28. 10. 1945 nesplňovalo Československo minimální požadavky nutné k zařazení mezi demokratické státy – neexistovalo plné rozdělení státní moci. Exekutiva totiž vykonávala i moc zákonodárnou“ (Balík et al ,2004: 119). Není bez zajímavosti, že ačkoliv bylo možné najít zmínku o znárodnění již v Košickém vládním programu, byla jeho realizovaná podoba daleko větší. Původní plán počítal jen se znárodněním klíčových podniků, finančních institucí a energetického průmyslu. Výsledná, daleko širší podoba dekretu prezidenta republiky z 24. 10. 1945 (zákon 100/1945 Sb.), byla především produktem zvýšeného tlaku oborů (Skilling, 1960: 397).

Poslední oblastí, ve které se výrazně projevoval deficit občanských svobod, bylo ve třetí Československé republice soudnictví, konkrétně oblast souhrnně označovaná jako retribuční lidové soudy⁷¹. Do této kategorie spadal Národní soud, Lidové soudy a trestní nalézací komise. Národní soud byl orgán vytvořený pro posouzení provinění protektorátního prezidenta, členů protektorátní vlády a členů vedení celé palety protektorátních organizací, jako

71 Tato specifikace je poměrně klíčová. Jak totiž ukazuje nejen následující kapitola, bylo soudnictví třetí Československé republiky jako celek spíše sférou hájící občanské svobody, než aby je ještě více utlačovalo (Frommer, 2010: 294, 447).

byla například Vlajka či Kuratorium pro výchovu mládeže (Balík et al., 2004: 127; Frommer, 2010, 249-298).

Lidové soudy⁷² byly taktéž orgány vytvořené na základě retribučních dekretů za účelem vypořádání se s nacistickou minulostí. O jejich svolání rozhodovaly Národní výbory, tedy v té době nikým nevolené a nikomu neodpovědné orgány. Lidové soudy se však vyznačovaly i řadou dalších specifik. Tím prvním bylo složení. Zasedaly ve formátu soudce profesionál a čtyři soudci z lidu jmenovaní vládou na základě politického klíče. Dalším byla absence odvolacích prostředků. Proti rozsudku těchto soudů totiž neexistovalo žádné odvolání. Zároveň bylo možno odsoudit u těchto soudů osobu k trestu smrti a poprava měla být vykonána do tří hodin od vynesení rozsudku⁷³ (Balík et al., 2004: 127; Frommer, 2010: 193-195, 445).

Trestní nalézací komise vznikají na základě malého retribučního dekretu⁷⁴ s cílem potrestat jedince, kteří se dopustili provinění proti „národní cti“. V praxi stála za malým retribučním dekretem především snaha o potrestání domnělých zrádců, kteří byli zproštěni obvinění před lidovými soudy. Malý retribuční dekret navíc přinesl do Československého právního řádu velkou porci právní nejistoty. Porušoval totiž jeden ze základních principů právního státu, tedy zákaz retroaktivity. Podle malého retribučního dekretu se totiž posuzovalo, zda se obviněný neprovinil proti národní cti v době, kdy toto jednání nebylo ani trestné ani právně definované. Právně definované navíc nebylo ani v samotném malém retribučním dekrete, ani v jemu příslušející judikatuře. To umožňovalo velmi široký výklad a naprosto nepředvídatelný průběh procesu nalézání práva. Trestní nalézací komise⁷⁵ byla navíc složena ze čtyř zástupců lidu. V praxi potom často žádný z této čtveřice neměl odpovídající právní vzdělání (Frommer, 2010: passim). Trestem za provinění proti národní cti bylo potom, mimo výjimek, kdy

72 Podle zprávy ministra spravedlnosti z května 1947 bylo k projednání navrženo 132 549 případů. Před soudem však nakonec skončilo jen 38 316 případů. Tento počet je údajně způsobem odmítnutím velké řady případů pro nedostatek důkazů (Frommer, 2010: 139).

73 Celkem bylo během procesů u lidových soudů odsouzeno k trestu smrti 723 osob. Do února 1948 bylo 686 z těchto lidí popraveno (Frommer, 2010: 134).

74 Jedná se o dekret č. 138/1945 Sb.

75 Trestní nalézací komise během své existence vyšetřily přibližně 90 000 občanů Československa, z čehož 46 422 odešlo s rozsudkem vinen. Původně však měly projednat 179 896 případů. 88 845 případů tak bylo odloženo (Frommer, 2010: 289-293).

měl čin soudně trestní povahu, veřejné pokárání, pokuta do výše 1 mil. Kč nebo roční odnětí svobody. Tresty bylo možno kombinovat, což se také v praxi dělo (§ 1 zákon 138/1945 Sb.; Frommer, 2010: 290).

Činnost retribučního lidového soudnictví byla ukončena 4. 5. 1947 (Frommer, 2010: 289). Z hlediska praktického fungování lidového retribučního soudnictví je nutno poznamenat, že postupem času klesal počet odsouzených a verdikt soudní komise byl většinou spíše mírný. Retribuční lidové soudnictví se navíc po celou dobu své existence potýkalo s nízkou efektivitou a velká spousta případů nedošla ani samotného soudního procesu z důvodů nedostatečnosti předložených důkazů (Frommer, 2010: 290, 442-448).

7 Třetí republika a její poručnické instituce

Chování poručnických institucí je jedním z klíčových ukazatelů povahy politického režimu. Podle míry, s jakou poručnické instituce zasahují do demokratických procesů, je totiž možné určit, zda lze či nelze označit daný režim za demokratický (Gilbertová – Mohseni, 2011: 286). V případě třetí Československé republiky považují za takové instituce především některé složky bezpečnosti. Armáda je až na výjimku v případě OBZ vynechána, protože se významně v politických záležitostech neangažovala. Náboženské autority do politiky promlouvaly především skrze k tomu určené politické strany⁷⁶ a nelze o nich tedy mluvit jako o významném a nezávislém hráči. Zároveň ve třetí Československé republice nenalzáme tradičního zástupce náboženské strážní instituce, jak o ní uvažují autoři použitého teoretického konceptu hybridního režimu⁷⁷. V případě armády je však možné namítat, že jejím významným zásahem do politického dění bylo naopak rozhodnutí neangažovat se v rámci únorové krize (Pacner, 2001: 237, 275). Řada politiků z nekomunistického tábora totiž projevovala snahu získat v poslední fázi mocenského střetu vedení armády na svou stranu. Další autoři potom v souvislosti s armádou zmiňují fakt, že velením této instituce byl pověřen Ludvík Svoboda, který patřil k sympatizantům komunistů a tato instituce tak byla vystavena zásadním politickým vlivům z komunistického tábora⁷⁸ (Skilling, 1960: 402). Tento fakt však vzhledem k již zmíněnému převážně pasivnímu vystupování armády, pokud jde o politické otázky, během existence třetí Československé republiky není příliš důležitý a je uveden jen pro úplnost⁷⁹. Teoreticky by se za zástupce kategorie poručnická

⁷⁶ Tím mám na mysli především lidovou stranu. Té bylo ostatně již po parlamentních volbách v roce 1946 silně vyčítáno, že je příliš spojená s katolickou církví. V jejich řadách totiž figurovala řada kněží. Za všechny jmenujme například J. Šrámka či F. Hálu (Kaplan, 1996: 168-169). Na Slovensku se zase náboženské autority koncentrovaly převážně kolem Demokratické strany (Kaplan, 1993: 93; Kaplan, 1996: 190).

⁷⁷ V této souvislosti je zmiňován především případ současného Iránu, kde náboženské autority výrazně zasahují do politického boje z povahy nastavení politického systému (Gilbertová - Mohseni, 2011: 292).

⁷⁸ O přetrvávajících otaznících ohledně osoby generála Ludvíka Svobody jsem se již zmiňoval ve čtvrté kapitole.

⁷⁹ Tato kapitola se má totiž věnovat zásahům poručnických institucí do mocenského boje politických aktérů a ne zásahům jednotlivých politických aktérů do mocenského rozložení uvnitř těchto institucí.

instituce dalo považovat ÚRO (Ústřední rada odborů), protože se jednalo o nevolenou instituci, která v určitých fázích výrazně zasahovala do mocenských procesů. Nicméně v případě tohoto textu jsem ÚRO mezi poručnické instituce nezačlenil. Především protože 1) o této kategorii neuvažují ani autoři samotné koncepce⁸⁰, 2) jakékoliv stanovení míry, do které mají či nemají odbory zasahovat do fungování státu, je opět pro účely této analýzy příliš normativní (Kaplan, 1991: 27).

Navíc mají Gilbertová a Mohseni na mysli především jednání poručnických institucí, které zasahuje do reprodukce moci, stojící na existenci demokratických procesů. V této souvislosti uvažují především o snaze revidovat volební výsledky, například snaze či schopnosti vetovat určitého kandidáta nebo politickou stranu (Gilbertová – Mohseni, 2011: *passim*). Což rozhodně neplatí pro ÚRO⁸¹, ale je možné takové jednání identifikovat v postoji některých složek bezpečnosti vůči nekomunistickým politickým stranám. Pokud bych však uvažoval o poručnických institucích v širším významu, jak zamýšlel Merkel (více viz Merkel, 2004: 49), dalo by se s ÚRO jako příkladem poručnické instituce v Československu 1945-1948 pracovat. V tomto kontextu se také nabízí otázka, jaký dopad měla skutečnost, že po snížení významu parlamentu (o čemž jsem se již zmínil ve čtvrté kapitole) bylo vlastně nejdůležitějším a nejsilnějším politickým orgánem v zemi předsednictvo Národní fronty, které sice nejprve tvořilo šest předsedů povolených politických stran, ale brzy se k nim jako sedmý připojil právě předseda ÚRO. V případě hlasování o zásadních sporech uvnitř NF

Ze stejného důvodu jako není v této kapitole věnován prostor mocenskému boji v armádě (o něm více viz například Hanzlík – Vondráček, 2006: *passim*), je opomenut i mocenský boj uvnitř složek bezpečnosti. Je tak vynechán například případ Josefa Bartíka (více o této kauze například viz Kaplan, 1996:82-85).

⁸⁰ Definice poručnických institucí je sice na jedné straně v práci Gilbertové a Mohseniho relativně široká, ale zároveň se na rozdíl od Merkela a ostatních omezují jen na několik konkrétních případů, ve kterých často sami autoři nemají příliš jasno (Gilbertová – Mohseni, 2011: *passim*). Z mé osobní emailové korespondence s doktorem Mohsenim na toto téma, jsem nabyl dojmu, že je to především proto, že on sám se téměř výhradně ve své dizertační práci věnuje poručnickým institucím v terénu Iránu po islámské revoluci.

⁸¹ Nátlak ÚRO sice ovlivnil rozsah znárodnění, a je ho možné interpretovat jako vystoupení vůči určité politické straně či stranám, ale otázka znárodnění byla řešena formou dekretu prezidenta republiky, tedy mimo arénu demokratických procesů (Kaplan, 1993:42-43). Situace by podle mého názoru byla jiná, kdyby se například ÚRO snažilo ovlivnit/ovlivnilo rozsah znárodnění, na kterém se dohodl parlament, nebo si ho schválila většina občanů ve volbách či referendu.

tak měli komunisté po většinu doby existence Třetí republiky vždy většinu čtyř hlasů oproti maximálně třem disentujícím, protože předseda sociálních demokratů Fierlinger a předseda ÚRO byli na jejich straně. Vzhledem k tomu, že však k zásadním sporům uvnitř předsednictva NF většinou nedocházelo, protože „komunisté většinou nepředkládali nepřijatelné cíle, ale postupné krůčky, jimiž kráčeli ke konečnému cíli“ (Veber, 2008: 30), nepovažují postavení ÚRO za tolik zásadní, a navíc je problém optikou teorie hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho analyzovat úroveň samotného předsednictva NF či vlády (Gilbertová – Mohseni, 2011: passim).

7.1 Bezpečnost

Bezpečnostní složky⁸² se snažily minimálně od května 1947 výrazněji promlouvat do vnitropolitické situace Československa. Jejich vystupování bylo namířeno vždy proti nekomunistickým politickým stranám a jejich představitelům. To spolu s postupnou dominancí členů KSČ v těchto institucích svádí často k interpretaci bezpečnostních složek jako jednoho z nástrojů KSČ. Není to však úplně pravda. Bezpečnostní složky spíše představovaly autonomního hráče na mocenské šachovnici třetí Československé republiky. Jejich cílem sice bylo poškodit nekomunistické strany a zajistit získání mocenského monopolu pro komunisty, nicméně vystupovaly často odlišnými způsoby a bez koordinace s vedením KSČ. Tento stav pramenil z přesvědčení některých komunistů, že k rozhodujícímu mocenskému střetnutí dojde mimo arénu standardní politické soutěže. Zároveň byla řada tehdejších příslušníků

⁸² V předloženém textu operuji s pojmem bezpečnostní složky, nicméně tím nemám na mysli všechny složky bezpečnosti, protože míra jejich infiltrace komunisty byla různá. Obecně lze říci, že se komunisté snažili obsadit klíčové posty především tam, kde to mohlo napomoci mocensko-politickému boji. V jejich hledáčku tak pochopitelně příliš nebyla například kriminální služba, ale především SNB a ještě více zpravodajské služby (Hanzlík, 1999: passim). Ale pokud bychom vzali v potaz již uvedené rozdělení Sboru národní bezpečnosti na pořádkovou, kriminální, zpravodajskou a státně bezpečnost, tak lze říci, „že ty poslední dvě jasně dominovaly“ (Veber, 2008: 77). Nejvíce tedy do mocenského boje zasahovalo OBZ, Stb a ZOB-II (Zemský odbor bezpečnosti). ZOB-II bylo sice oficiálně zrušeno v 31. 12. 1947, „ale ve skutečnosti ukončilo činnost až k 31. 5. 1948“ (Veber, 2008: 77). Na případu ZOB-II je opět dobře vidět, že některé bezpečnostní složky fungovaly jako „stát ve státě“ a dodržováním platných právních norem se příliš nezabývaly (Hanzlík- Pospíšil, 2000: passim). Samotná struktura zpravodajských služeb a jejich činnost je natolik obsáhlá, že by sama vydala na nejednu diplomovou práci, proto zde není prostor věnovat se jí podrobněji.

bezpečnostních složek přímo napojena na Moskvu⁸³ (Kaplan, 1993:133; Kaplan, 1996: 73-74). Tím se zároveň opět vracíme ke geopolitické situaci poválečného Československa. Od roku 1944 vzrůstá vliv Moskvy na vnitropolitickou situaci v Československu (Kaplan, 1993: 19), což je dobře vidět například na nepřipojení k Marshallovu plánu v roce 1947 (Pacner, 2001: 246; Skilling, 1960: 410-411). Druhým důvodem, pro který považují některé složky bezpečnosti za autonomního hráče na politické šachovnici třetí republiky, je skutečnost, že se nekomunistickým silám ve vládě a parlamentu nepodařilo kontrolovat činnost těchto služeb. Navíc je s jednáním bezpečnostních a zpravodajských složek Československa 1945-1948 spojena řada nezákonností. Porušování platných zákonů se totiž stalo pro práci těchto organizací téměř normou (Hanzlík, 1999: 135-144). Naprosto zásadní nebezpečí pro demokratický vývoj v Československu představovala Stb. Její nebezpečnost „*spočívala mimo jiné v tom, že Stb disponovala pravomocemi, které měly zpravodajské složky, ale také pravomocemi příslušníků SNB. Stb se postupně stala jakousi výkonnou složkou zpravodajských služeb*“⁸⁴ (Hanzlík, 1999: 140).

Bezpečnost se v rámci mocenského boje uchýlovala k řadě provokací, jež měly vyústit ve vytvoření uměle vykonstruovaných soudních procesů s představiteli komunistické opozice uvnitř NF. Šlo o jasnou snahu usvědčit jisté politické konkurenty komunistů z protistátní činnosti, či alespoň je mocensky oslabit nebo morálně diskreditovat před veřejností. Jednalo se především o aktivity proti členům národních socialistů a slovenských demokratů. Za tři největší akce tohoto druhu je možné označit krčmaňskou aféru, mosteckou aféru a údajné protistátní spiknutí na Slovensku. Mimo to je třeba zmínit existenci zvláštního oddělení SNB F, ve kterém probíhala od roku 1946 výroba a sběr kompromitujících materiálů na členy nekomunistických stran. K tomuto účelu bylo používáno nezákonných metod. Podobný účel mělo i v Praze vytvoření

83 Jde především o „*vazby vedoucích komunistů v Bezpečnosti na sovětské zpravodajce, kteří v Československu zajišťovali zájmy sovětské politiky*“ (Kaplan, 1996: 73).

84 V období 1945-1948 nebylo v Československu výjimkou, že si jednotlivé zpravodajské služby navzájem konkurovaly či spolupracovaly. Ironicky avšak přesně tento stav charakterizoval poslanec J. Firt ve svém článku z 24. 6. 1947, kde uvádí: „*Kdy zkoordinujeme a tím zlevníme zpravodajské služby? Proč mne jako poslance mají sledovat tři fízlové, jeden z vnitra, jeden z národní obrany a jeden z informací?*“ (Hanzlík, 1999: 179)

referátu RR, jenž se specializoval na získávání členů nekomunistických stran ke spolupráci a přípravě provokací (Kaplan, 1993: 128-129).

Rozbuškou krčmáňské aféry se stalo 10. září 1947, kdy byly na sekretariáty některých nekomunistických ministrů⁸⁵ dopraveny podivné balíčky s výbušninou. Provedení této akce však jevílo až přílišné známky diletantismu. Komunisté okamžitě z této provokace obvinili funkcionáře národně socialistické strany a ti zase naopak komunisty. Tento konflikt přerostl až ve spor ministerstva vnitra a spravedlnosti⁸⁶ (Kaplan, 1993: 119-121). Právě vyšetřování ministerstva spravedlnosti nakonec ukázalo, že stopy vedou do armádních skladů u Olomouce (Skilling, 1960: 404). Zároveň vedlo vyšetřování k nalezení zbraní ve zdejším sekretariátu KSČ. To ve svém důsledku vedlo až k tomu, že v rámci této kauzy byl obviněn jeden z poslanců této strany. Vyšetřování se však vleкло⁸⁷ a jeho konec nastal až po únoru 1948, kdy se KSČ snažila neúspěšně využít tento případ jako základ jednoho z velkých politických procesů. Stručně řečeno, v této kauze se provokace komunistů v bezpečnosti obrátila proti svým vlastním tvůrcům, a to především díky autonomii soudní moci a protiakci národních socialistů prostřednictvím ministerstva spravedlnosti (Kaplan, 1960: 121-123 srovnej Dvořáková, 1998: 51-79).

Takzvaná mostecká špionážní aféra byla přímou snahou bezpečnosti o diskreditaci a kriminalizaci významných členů Národně socialistické strany⁸⁸. Národně socialistická strana představovala nejsilnějšího a nejdůraznějšího odpůrce KSČ v českých zemích (Kaplan, 1993: 119-132). Realizace zmíněné akce byla znovu umožněna díky převaze komunistů v bezpečnostních složkách a rozvědce (Skilling, 1960: 404). O akci bylo poprvé referováno na schůzi vlády 17. 11. 1947 a mělo se jednat o špionážní skupiny v okolí Mostu. Opět se však v momentě, kdy byla celá věc z rukou bezpečnosti předána justici, ukázaly rozdíly

85 Přesněji se jednalo o ministry Petra Zenkla, Prokopa Drtinu a Jana Masaryka (Kaplan, 1996: 119).

86 Toto ministerstvo náleželo podle mocenského rozdělení postů uvnitř NF právě straně Národně socialistické. V jeho čele stál Prokop Drtina (Skilling, 1960: 404).

87 Je těžké dnes určit, zda za prostoje ve vyšetřování mohla jen snaha komunistů vše zamést pod koberec, nebo i plán národních socialistů využít tento případ v protikomunistické kampani pro parlamentní volby v roce 1948 (Kaplan, 1996: 122-123).

88 Bezpečnost měla především zájem o diskreditaci a kriminalizaci ministrů Zenkla a Drtiny a poslance Krajiny (Kaplan, 1993: 131)

ve výpovědích a nesrovnalosti v protokolech dodaných od bezpečnosti. Zase se tedy výroba protistátního spiknutí nezdařila a celá kauza dospěla ke svému vrcholu, tak jako jiné jmenované v této kapitole, až po únoru 1948 (Kaplan, 1993:130-132).

Údajné protistátní spiknutí na Slovensku bylo největší, nejzásadnější a také asi nejlépe připravenou akcí bezpečnosti během existence třetí Československé republiky. Uvedená akce byla složená z řady provokací, vynucených výslechů a svévolného zatýkání členů Demokratické strany měla za cíl tuto stranu rozbít či alespoň výrazně oslabit (Kaplan, 1993: 85-86). Demokratická strana byla trnem v oku komunistům již od vyhlášení výsledků parlamentních voleb v roce 1946 (Skilling, 1960: 405). Poté, co ztroskotala politická snaha o její rozštěpení či o banalizaci jejího vlivu, přešla bezpečnost k realizaci tohoto projektu. Vyšetřování akce začalo v červnu 1947, nicméně podklady a materiál bezpečnost získávala již od května 1946 (Kaplan, 1993: 85-89). Od září do listopadu roku 1947 bylo bezpečností odhaleno několik protistátních spikleneckých center, zatčena řada členů Demokratické strany a novinové titulky plnila nová a nová údajná skandální odhalení. Když se však 14. 10. 1947 mělo jednat o zbavení imunity dvojice obviněných poslanců (Kempného a Bugára), ukázalo se, že důkazy předložené bezpečností jsou opět velmi nejasné a nedostatečné. Oba poslanci tak nakonec ve snaze o své očištění požádali o zbavení imunity sami a vláda uložila 16. 10. 1947 ministru spravedlnosti podat zprávu o průběhu vyšetřování. V listopadu se tak postupně začal měnit postoj českých nekomunistických stran. Původně přistupovaly k údajnému spiknutí na Slovensku neutrálně až podezřívavě, nicméně následkem řady nejasností se rozhodně postavily proti snaze KSČ o rozpuštění a kriminalizaci členů Demokratické strany (Kaplan, 1993:89-93 srovnej Medvecký 2011: 209-271). Ve svém výsledku se tak uvedená akce opět obrátila proti vlastním tvůrcům a od naprostého ztroskotání ji zachránily jen události února 1948. Jako již několikrát se i v tomto případě ukázalo, že justice bez silného vlivu komunistů byla účinnou protiváhou bezpečnosti (Kaplan, 1993: 94-95).

7.2 Obranné zpravodajství

Jak jsem již uvedl, Obranné zpravodajství bylo založeno v rámci 1. Československého armádního sboru v SSSR bez souhlasu londýnské exilové vlády a vrchního velení armády 7. ledna 1945. Tím, kdo naopak dal souhlas se vznikem Obranného zpravodajství, bylo politické vedení SSSR. Uvedená skutečnost opět odkazuje k velmi specifickému etablování politického systému Československa po květnu 1945, které rozebírám ve čtvrté kapitole. V běžné situaci by totiž pravděpodobně nebylo možné, aby vznik takové instituce jako OBZ posvětilo vedení cizího státu za zády státu, kterého se to týká, a bez vědomí velení jeho armády (Hanzlík – Vondráček, 2006: 67-72).

Motivací SSSR k vytvoření takové organizace můžeme pochopitelně najít více. Zásadní pravděpodobně byla snaha omezit zpravodajskou službu pod vedením generála Moravce, která rozhodně nebyla prokomunistická a co do personálního složení ji tvořili především loajální apolitičtí důstojníci první republiky. Řada z důstojníků Moravcovy zpravodajské služby byla navíc antikomunistická. Komunisté a sovětské politické vedení viděli v založení OBZ od počátku nástroj, pomocí kterého budou moci zásadně promlouvat do politické situace v osvobozeném Československu. A konečně bylo OBZ i nástrojem, pomocí kterého mohli komunisté shromažďovat kompromitující materiál na své odpůrce v armádě a zahlazovat stopy po selhání vlastních lidí (Hanzlík – Vondráček, 2006: 67-87; Hanzlík- Pospíšil, 2000: 101-115).

Navíc krátce po osvobození bylo OBZ první a jedinou opravdu fungující československou zpravodajskou službou na území Československa, protože zpravodajské služby ministerstva vnitra nebyly v květnu 1945 ještě dostatečně konsolidované. Díky tomu získalo OBZ jisté výsadní postavení mezi zpravodajskými službami Československa a tento charakter si udrželo po celou dobu existence třetí republiky, i když, jak jsem již konstatoval v části věnované bezpečnosti, docházelo občas mezi zpravodajskými službami Československa ke sporům. OBZ si dokonce budovalo v ostatních zpravodajských a bezpečnostních složkách vlastní agenturní síť. KSČ a komunisté celkově získali díky kontrole

zpravodajských služeb zásadní informační náskok⁸⁹ proti svým nekomunistickým soupeřům (Hanzlík – Vondráček, 2006: 67:87; Hanzlík – Pospíšil, 2000: 101-115).

Není dnes žádným tajemstvím, že co do struktury vzniklo OBZ nejen podle sovětského vzoru, ale také v něm od počátku pracovali sovětští poradci a zaměstnanci. Klíčová je také postava šéfa OBZ. Tím byl jmenován Bedřich Reicin. Reicin byl sice již od první republiky komunista, ale také pravděpodobně sovětský agent. O moci Bedřicha Reicina nejlépe vypovídá ve svých vzpomínkách generál Ludvík Svoboda. Ten si často stěžoval na to, že ho Reicin ignoroval a přehlížel, což mě opět vede k přesvědčení, že OBZ naplňuje znaky poručnické instituce. Podobně jako zpravodajské služby ministerstva vnitra si ani OBZ nelámalo hlavu s porušováním zákona a velmi často operovalo daleko za rámcem tehdejších platných zákonů. Zároveň se, jak ukazují dnes dostupné prameny, OBZ podílelo nejen na akcích bezpečnosti proti nekomunistickým politikům, ale také na obdobných akcích proti příslušníkům armády, kteří nebyli komunistického přesvědčení či nechtěli vstoupit do strany. Co do časového vymezení je míra aktivity OBZ velmi podobná míře aktivity zmíněných složek bezpečnosti, což je vzhledem k jejich časté spolupráci pochopitelné. Opět tedy aktivita postupem času narůstá a vrcholí v poslední fázi před únorem 1948 (Hanzlík – Vondráček, 2006: *passim*; Hanzlík – Pospíšil, 2000: *passim*).

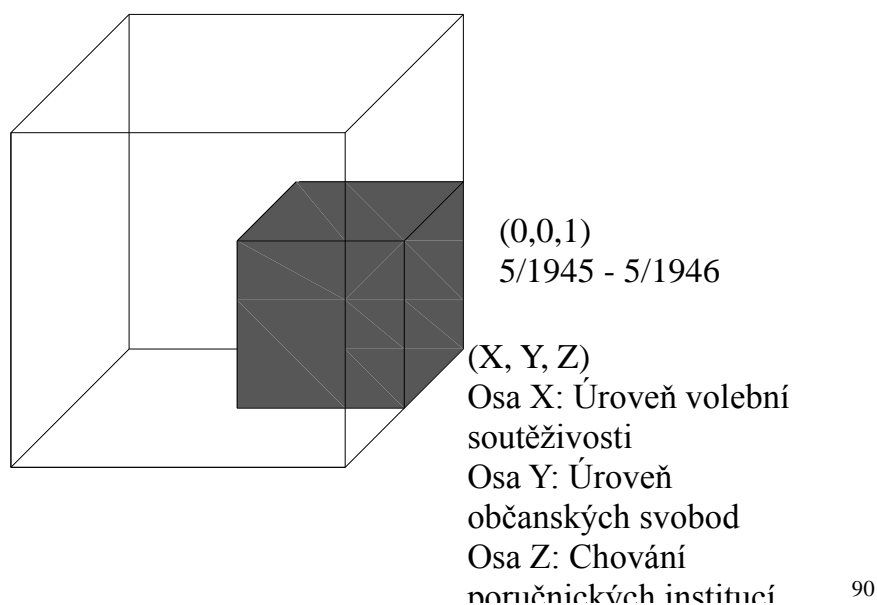
Na případech chování složek bezpečnosti mezi lety 1946-1948 uvedených v této kapitole zřetelně vidíme jejich výraznou snahu zasahovat do demokratických procesů třetí Československé republiky. I když tyto akce nedosáhly větších úspěchů, stále se jednalo o aktivity, které se přímo dotýkaly politického života státu. Nelze sice asi dávat tehdejší Československo na úroveň

⁸⁹ Boj o přístup k informacím je vůbec zajímavé téma Československa 1945-1948. I když se obecně soudí, díky vlivu komunistů ve zpravodajských službách, že byl tento boj jednostrannou záležitostí, nemohu s tím tak úplně souhlasit. Například Hanzlík opakovaně uvádí, v souvislosti s problematikou odposlechů, že se nekomunistické strany snažily získávat informace prostřednictvím ministerstva pošt, které měli ve svém držení (Hanzlík, 1999: *passim*). Uvedené skutečnosti mě, podobně jako případ ministerstva spravedlnosti, přivádí k otázce, že stojí chování jednotlivých ministerstev v Československu mezi lety 1945-1948 za hlubší analýzu. Jsme totiž navyklí mluvit o zneužívání ministerstev a postů ve státní správě jen v souvislosti s komunisty, ale na základě dostupných (často velmi kusých) indicií se domnívám, že to mohl být daleko hlubší problém, který se týkal i dalších politických stran.

státu, kde poručnické instituce úspěšně svrhnou vládu či diktují její složení, nicméně nejde ani o jevy, které je možné přehlížet či banalizovat.

8 Povaha politického režimu třetí Československé republiky

Při snaze o klasifikaci politického režimu dle zvolené typologie hybridních režimů je třeba mít především na paměti, že zvolená typologie pracuje většinou jen s variantou ano nebo ne. Díky tomu může docházet ke značnému zkreslení, které bude ještě výraznější v situaci, kdy autoři zmíněné teorie některé své ideální typy vymezují velmi nejednoznačně. V této souvislosti mám na mysli především nejasnost vymezení kategorie zásahů poručnických institucí a limitů politické soutěživosti. Jistou nespravedlivost politické soutěže nebo nerovnost vztahu stát – občan totiž můžeme nalézt i v demokratických režimech (Gilbertová – Mohseni, 2011: passim; Frammer, 2012: 445).

Hned první vymezený časový úsek Československa, tedy od května 1945 do května 1946, je na posouzení velice zajímavý a především důležitý. Možná je zajímavý mnohem více, než kolik prostoru se mu běžně dostává. Rozhodně nezbývá než souhlasit s tím, že v uvedeném období „*byly položeny základy, na nichž vyroste historická stavba čtyř dalších desetiletí*“ (Balík et al, 2004: 118). Uvedené prohlášení je sice poněkud zjednodušující, protože jak ukazuje čtvrtá kapitola, bylo mnoho ze základů poválečného Československa položeno již během války a nelze opomenout naprosto zásadní vliv Moskvy. O skutečném

⁹⁰ Zdroj: autor

vlivu sovětských komunistických špiček, se sice můžeme vzhledem k dostupnosti materiálů v ruských archívech jen dohadovat, nicméně je nesporné, že pokud podobu poválečného Československa Sověti přímo nenarýsovali, tak ji rozhodně překreslili do pro komunisty (a sebe) výhodné podoby. Při úvahách o podobě poválečného československého politického systému se nemohu zbavit dojmu, že nekomunistické elity do jisté míry selhaly. Peroutka sice v uvedené souvislosti mluví o dětské naivitě nekomunistických představitelů (Veber, 2008: 30), ale já bych se možná nebál použít i daleko méně příjemná přirovnání. Když si vezmeme například Ripkovy paměti, čteme do jisté míry příběh o tom, která se nekomunisté představující dobro snažili bojovat s komunisty představujícími zlo (Ripka, 1995: *passim*). Pokud si však dáme do souvislosti dnes známé realie, vypadá obraz tehdejšího Československa pro nekomunisty daleko méně příznivě. Například v páté kapitole Kaplanem popsané vyjednávání o podobě poválečného politického systému a především souhlas nekomunistických stran s redukcí stranického systému (Kaplan 1993: 26-27; Kaplan, 1996: 167) podle mého názoru ukazuje, že hranice mezi dobrem a zlem není tak jednoznačná, jak nám popisuje Ripka nebo někteří další autoři (například Pacner viz Pacner, 2001: *passim*). Spíše bych se nebál mluvit o klasické dohodě o rozdělení politické moci, která byla ve svém základním nastavení pro povolené nekomunistické strany i výhodná. Do této skládky poměrně dobře zapadá i Veberem preferovaná interpretace Beneše jako politika schopného jít chladně za svým cílem, jenž se nebál likvidovat své oponenty způsoby, které byly často i poněkud nekonvenční (Veber, 2008: *passim*). Drsně by se dokonce dalo říci, že představitelům nekomunistických stran začala situace vadit až tehdy, kdy se komunisté rozhodli odstranit i je. Mnou uvažované chladné interpretaci nekomunistických politiků jako aktérů usilujících především o vlastní politickou moc docela odpovídá i situace kolem vyšetřování Demokratické strany na Slovensku. K tomu se však ještě dostanu o pár odstavců dále.

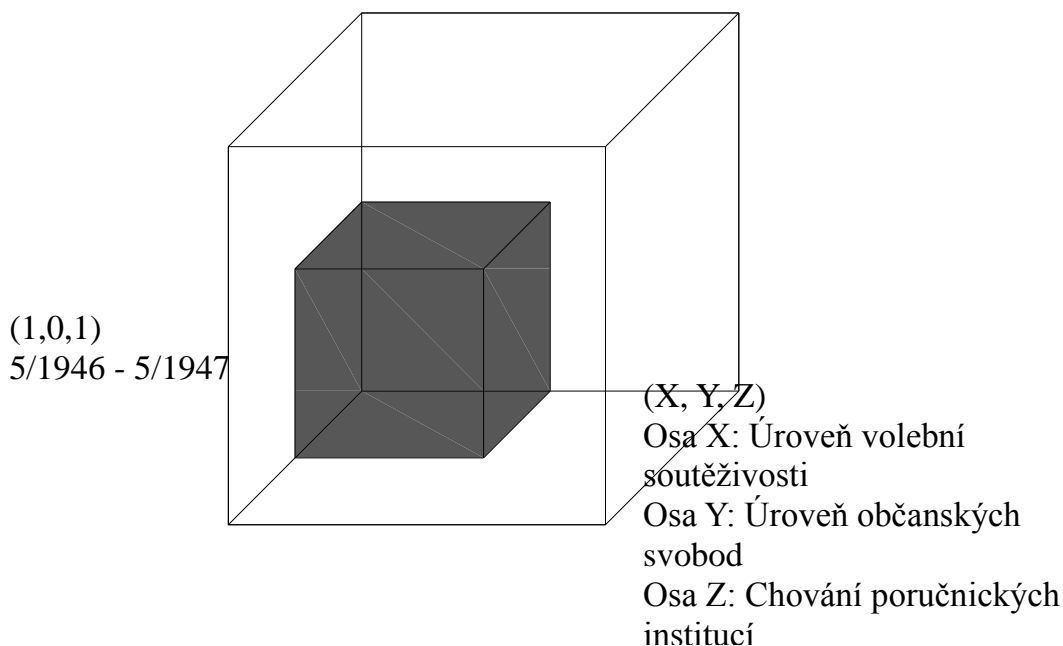
Nesporný přínos interpretace teorie hybridních režimů Gilbertové a Mohseniho na období Československa mezi květnem 1945 a květnem 1946 spatřuji především v tom, že bere ohled na povahu voleb v roce 1945, což je

aspekt, který se často opomíjí a například Kaplan či Veber se mu ve svých textech téměř nevěnují. Zmíněné opomenutí lze pochopitelně vysvětlit faktem, že oba zmínění autoři jsou spíše historici, ovšem další důležité aspekty jako omezení moci parlamentu již neopomíjejí. Povaha voleb v roce 1946 však opět potvrzuje jak Balíkovu hypotézu o položení základů pozdějšího nedemokratického politického režimu (Balík, 2002), tak i mou tezi o tom, že se nekomunistické strany na omezování demokracie po volbách podílely celkem rády, tedy dokud to pro ně bylo výhodné. V případě omezování parlamentu a stranického systému sice můžeme odkazovat zpět k první republice a jejím zkušenostem s těmito institucemi (Cabada, 2003: 15-44) a představám prezidenta Beneše o pro něj ideálním uspořádání Československa (Cabada, 2005: 99), avšak chladný mocenský kalkul nekomunistických stran nelze nevidět. Ostatně při úvahách o podobě stranického systému a hlavně voleb plánovaných na rok 1946 je možné najít zmínky o vysokých očekáváních nekomunistických stran, které si velmi myslely na hlasy zakázaných politických stran (Gronsky, 1999: 120). Toto vše považuji za zásadní, avšak často nepřiliš zdůrazňované jevy, které opravdu mohly působit krátkodobě neškodně, ale dlouhodobě se nesporně podepsaly na erozi politického systému poválečného Československa a jeho nasměrování do éry komunistické nesvobody.

Pokud bych to měl vše stručně shrnout domnívám se, že v případě první etapy třetí Československé republiky není možné mluvit o existenci hybridního režimu, a to z důvodu již zmíněné absence soutěživých voleb. Režim tak na základě této charakteristiky spadá do množiny nevolebních režimů. Tato etapa se zároveň vyznačuje spíše nízkou úrovní občanských svobod. Chování poručnických institucí v této etapě lze označit za pasivní⁹¹. Z hlediska typologie tak tento režim spadá do kategorie, kterou Diamond nazval hegemónické volební autoritářství (Diamond, 2002: 26 srovnej Gilbertová – Mohseni, 2011:

⁹¹ V této souvislosti lze namítat, že OBZ se již v období květen 1945 až květen 1946 dopouštělo nezákonností a vystupovalo částečně autonomně na politické reprezentaci, nicméně jak jsem již konstatoval, pohybujeme se ve zvolené typologii jen v kategorii ano a ne. Proto se domnívám, že ačkoliv v období květen 1945 až květen 1946 lze vypozařovat uvedené jednání, není v takové míře jako v období květen 1947 až únor 1948, a proto se spíše kloním k uvedené variantě (Hanzlík, 1997: passim).

290).

92

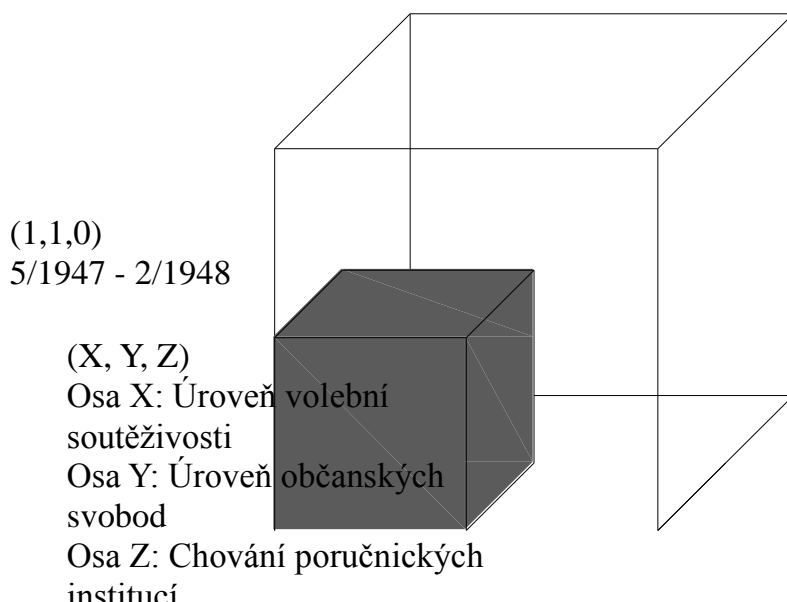
O specifické povaze parlamentních voleb a událostí kolem nich se zmiňuji poměrně detailně v páté kapitole, takže bych zde nechtěl opakovat již řečená fakta, navíc v situaci, kdy některé jevy jako například možné manipulace s volebními výsledky v souvislosti s přesunem sovětských vojsk nelze dostatečně vyhodnotit. Co by zde však určitě zaznít mělo, je postoj nekomunistických politiků k vyrovnání se s protektorátní minulostí. Tedy proces, ve kterém se nekomunističtí představitelé nesnažili sledovat striktně spravedlnost, ale rozhodně i vlastní prospěch. V uvedeném kontextu a procesu retribučního soudnictví celkově je třeba opět velmi kladně hodnotit postoj tehdejší soudní moci a určitě by zvolené téma stálo za hlubší analýzu, protože postupná inherence politiků do nezávislosti soudní moci je taktéž symptomatický jev pro hybridní a nedemokratické režimy.⁹³ Je potom trpce úsměvné, že mnoho z politiků, kteří se nepozastavovali nad podobou procesu s Beranem a dalšími,

⁹² Zdroj: autor

⁹³ Zde bych rád odkázal k analýze Venezuelského nejvyššího soudu, kterou provedl v roce 2011 v textu *Courts between Democracy and Hybrid Authoritarianism: Evidence from the Venezuelan Supreme Court* Raul A. Sanchez Urribarri. Domnívám se totiž, že podobná analýza zaměřená na období mezi květnem 1945 a začátkem padesátých let by opět mohla výrazně napomoci procesu vyrovnání se s minulostí a hlavně pochopení celého procesu přechodu.

čekal po únoru podobný osud (Veber, 2008: *passim*; Frammer, 2010: *passim*). I tak však představuje retribuční soudnictví poměrně zásadní zásah do občanských svobod. Tímto konstatováním si netroufám rozporovat tvrzení mnohých autorů o tom, že v uvedeném období dochází k postupnému vzepětí nekomunistických stran (například Balík et al, 2004: 118), jen bych rád poukázal na, to v jakých souvislostech k němu dochází.

Celkově však lze říci, že druhá etapa již vzhledem k povaze voleb v květnu 1946 naplňuje charakteristiku hybridního režimu. Soutěživost voleb je značně deformována limitovanou povahou stranického systému, předem známým složením vlády a existencí NF. Úroveň občanských svobod je vzhledem k existenci retribučního soudnictví stále nízká. Poručnické instituce se v této fázi projevují převážně pasivně, ačkoliv ve sledované době již připravují proces s Demokratickou stranou (Kaplan, 1993: 85) a překračují zákon (více viz předcházející kapitola). Vzhledem k uvedeným skutečnostem se svou povahou hybridní režim v Československu mezi květnem 1946 a květnem 1947 blíží kategorii neliberálního hybridního režimu.

94

Poslední fáze třetí republiky začínající květnem 1947 a končící symbolickým únorovým převratem (Balík, 2002) je pro posouzení asi

⁹⁴ Zdroj: autor

nejsložitější. Hned na začátku se musíme vyrovnat s absencí lakmusového papírku hybridního režimu, tedy voleb. Ty totiž proběhly až po ukončení této fáze v květnu 1948. Pokud však budeme vycházet z přesvědčení všech zúčastněných stran o tom, že půjde o volby soutěživé podle pravidel platných pro volby v roce 1946 (více viz například Kaplan, 1996:219 nebo Skilling, 1960:412), lze tento režim označit za hybridní.

Úroveň občanských svobod je ve druhé sledované fázi opět nízká, i když existují jasné indicie vypovídající o velké snaze justice zachovat co nejvíce z demokratické povahy režimu. Naproti tomu zde však evidujeme četné případy, kdy se některé složky bezpečnosti a OBZ snaží zasahovat do politického života (Kaplan, 1993: *passim*). Navíc nelze opomenout ani lidové milice, které od začátku roku 1948 sílí a v případě možného střetu by plnily úlohu ozbrojené složky KSČ. Je však otázkou jak lidové milice interpretovat v rámci předložené analýzy. Souhlasím sice s Veberem, že vznikají dříve než v únorových dnech roku 1948, ale zároveň vystupovaly spíše pasivně, což dokládá i Veber poznámkou o tom, že o existenci lidových milic nekomunisté téměř nevěděli (Veber, 2008: 220). To vše umožňuje charakterizovat Československo v tomto úseku jako zástupce kategorie velmi blízké neliberálnímu poručnickému hybridnímu režimu. V souvislosti se snahou některých složek bezpečnosti a OBZ zasahovat do politických procesů se však opět vracíme k již zmíněné roli nekomunistických politických stran v politickém systému Československa mezi květnem 1945 a únorem 1948. Aktivity poručnických institucí proti Demokratické straně totiž opět potvrzují zvláštní povahu postojů nekomunistických politických stran. Celkem dlouho proti chování poručnických institucí nic nemají a nebrání se komunistickým nárokům na omezení moci Demokratické strany, za čímž lze opět najít snahu o vylepšení vlastních mocenských pozic. Nakonec sice zbývající nekomunistické strany svůj postoj přehodnotí, ale opět lze mluvit o jisté porci dětské naivity, protože se nedovedly z událostí na Slovensku dostatečně poučit (Kaplan, 1993: *passim*). Samotné únorové události zde však nechci příliš rozvádět, protože to není tématem práce a hlavně bylo na zmíněné téma již napsáno opravdu dost, jen v této souvislosti

celkem souhlasím s Peroutkovým komentářem situace. Peroutka považoval postoj nekomunistických ministrů za selhání, protože „*nepostřehli, že jsou v bezprostředně revoluční situaci, což je těžko odpustitelná chyba intelektuální*“ (Peroutka, 1996: 19). Navíc se domnívám, že nelze výslednou událost mocenského zápasu o povahu poválečného Československa vytrhávat z kontextu, jeho základy byly, jak již bylo mnohokrát řečeno, položeny nejpozději v Moskvě během prosince 1943⁹⁵ (Balík, 2002).

⁹⁵ V souvislosti s uvedeným faktem také není v samotné analýze již věnován prostor vztahu se Sovětským svazem. Není pochyb o tom, že Československo bylo v jisté formě závislosti na Sovětském svazu po celou dobu, které se věnuje předložená práce. Potom se pochopitelně nabízí otázka, zda nevnímat Sovětský svaz také jako poručnickou instituci. Nečíním tak opět z důvodu, že o takové kategorii neuvažují Gilbertová a Mohseni. Nelze však zakrýt fakt, že všechny instituce označené v předložené diplomové práci jako poručnické, byly svým způsobem prosovětské (Veber, 2008: passim).

9 Závěr

Povaha politického režimu třetí Československé republiky vzbuzuje dodnes řadu otázek. Jednou z možností, jak tento úsek charakterizovat, je věnovat mu pozornost jako zástupci kategorie hybridního režimu. Hybridní režimy jako samostatná podkategorie nedemokratických režimů, představují jednu z oblastí komparativní politologie, která zažila svůj vzestup v souvislosti s třetí vlnou demokratizace a zájem o ni neustupuje ani v současnosti. V uplynulých letech tak vznikla celá řada typologií hybridních režimů a vše se rozvinulo do poměrně široké až nepřehledné debaty uvnitř politologické akademické obce. Část politologů totiž pochybuje o existenci či smysluplnosti samotné kategorie hybridních režimů a ti další se nejsou schopni shodnout na podobě hybridních režimů. Nemluvě o dalších otázkách jako je identita nebo stabilita hybridních režimů (Balík – Kubát, 2012: 83-84; Cassani, 2012).

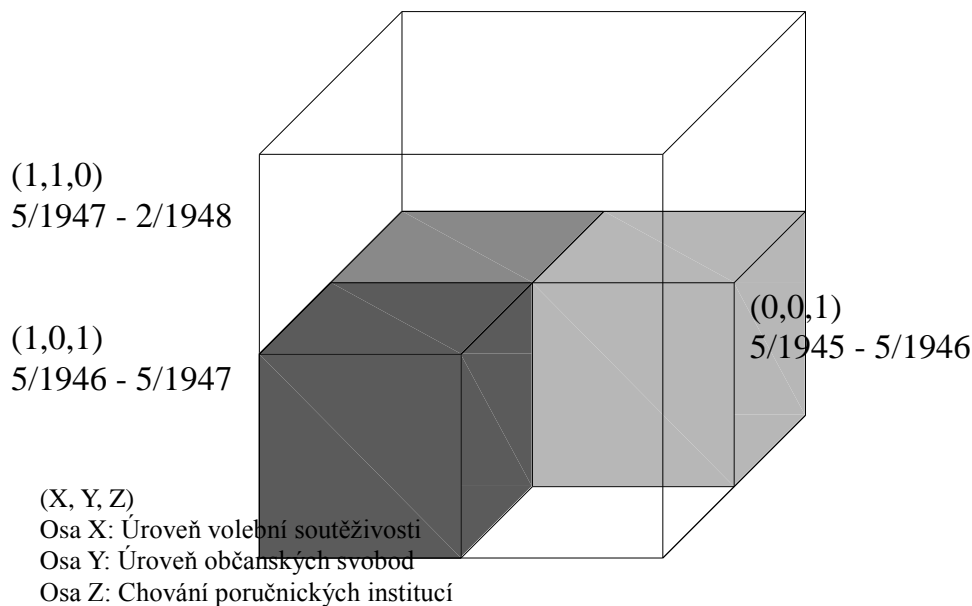
I přes vysokou aktivitu výzkumníků v oblasti hybridních režimů a existenci velké spousty rozličných teoretických koncepcí jsme stále svědky spíše tvorby nových teorií než ověřovaných již existujících (Cassani, 2012). S nedostatečným ukotvením a empirickým ověřením většiny existujících teorií hybridních režimů souvisí i problém celé oblasti hybridních režimů a soudobých studií demokracie celkově, tedy fakt, že řada autorů své kategorie na místo empirické analýzy definuje spíše nahodile na základě osobních arbitrárních závěrů. Jako příklad takového jednání je možno podle Wiggela uvést například Diamondovo pojetí hybridních režimů (Wiggell, 2008: 232), nebo podle Bogaardse Berg-Schlosserovu klasifikaci demokratických režimů v Africe (Boggards, 2011: passim).

Cestu z nastíněné pasti soudobých studií demokracie spatřuje řada autorů po vzoru Merkela ve vícedimenzionální klasifikaci politických režimů. Jednu z nejzdařilejších vícedimenzionálních klasifikací hybridních režimů publikovali v roce 2011 Gilbertová a Mohseni. Ti se ve svém pojetí rozhodli jednak lépe vydefinovat co považují za hybridní režim, a hlavně při tvorbě své teorie vyjít z již existující práce Merkela a Linze. Jimi vytvořená teorie hybridních režimů

byla i přes své nedostatky (o kterých se zmiňuji ve třetí kapitole) pozitivně přijata politologickou veřejností (Gilbertová – Mohseni, 2011: *passim*), a proto jsem se ji rozhodl použít pro analýzu Československa mezi květnem 1945 a únorem 1948. Gilbertová a Mohseni si ve své typologii všímají voleb a míry jejich soutěživosti, občanských svobod a chování poručnických institucí. Na základě povahy voleb definují, zda lze daný režim označit za hybridní a pomocí konfigurace zbývajících dimenzí potom rozlišují mezi třemi podkategoriemi hybridních režimů. Trváním na soutěživosti voleb a sledováním míry jejich soutěživosti se jim poměrně dobře daří odlišit hybridní režimy jak od demokracie, tak autoritářských režimů. V rámci vlastní logiky potom na rozdíl od doposud převažující logiky striktně trvají na pojetí hybridních režimů jako svébytné kategorie jasně oddělené od demokracie i autoritářských režimů (Gilbertová – Mohseni, 2011: *passim*).

Aplikace teorie hybridních režimů na historický politický režim je pochopitelně složitější, protože na rozdíl od současných či nedávných politických režimů se není možné opřít o bohaté zásobníky dat, které vytváří instituce jako Freedom House, avšak nejedná se o nemožný úkol. Navíc je to dle mého názoru velmi prospěšné pro samotné pojetí hybridních režimů, které jsme sice často navyklí vnímat jen v souvislosti s realitou politických režimů posledních několika desetiletí, ale podle zakladatelů samotné kategorie hybridních režimů se obdobné režimy vyskytovaly již po druhé světové válce (Diamond, 2002: 23; Geddesová, 2005), čemuž Československo mezi dubnem 1945 a únorem 1948 naprosto vyhovuje.

Cílem předložené diplomové práce bylo analyzovat třetí Československou republiku optikou konceptu hybridního režimu Gilbertové a Mohseniho a zároveň se pokusit tento režim začlenit do některé z navržených podkategorií hybridních režimů, včetně jeho následného zobrazení pomocí 3D modelu tak, jak to činí autoři již zmíněné teoretické práce. Cíle bylo dosaženo, jak je také vidět na následujícím obrázku a také na dalších obrázcích, které se nachází v osmé kapitole.

96

I když nelze opomenout, že povaha politického systému poválečného Československa byla zásadně ovlivněna již během let druhé světové války a Košickým vládním programem (více viz čtvrtá kapitola), prodělal politický systém Československa mezi květnem 1945 a únorem 1948 celkem dynamický vývoj směrem od hegemického volebního autoritářství přes neliberální hybridní režim k režimu svou charakteristikou blízkému kategorii neliberální poručnický hybridní režim (více viz osmá kapitola). Dynamický vývoj zaznamenaný během vymezených fází potvrzuje v úvodu zmíněnou tezi o vysoké vnitřní dynamice hybridních režimů (více viz například Hloušek a Kopeček, 2007: 294).

Zvolený teoretický koncept sice generuje jistá omezení, avšak zároveň představuje zajímavou možnost, jak interpretovat události naší bezprostřední poválečné historie. Nejvýraznější omezení použité trojdimenzionální koncepce hybridního režimu v případě Československa 1945-1948 můžeme sledovat pravděpodobně na případě ministerstva spravedlnosti. Tím, že tento teoretický model opomíjí vládní úroveň, není možno optikou tohoto konceptu sledovat blíže chování jednotlivých ministerstev. Toto chování, respektive mocenské snahy politických stran projektované skrze tyto instituce, potom mohlo mít zásadní vliv

⁹⁶ Zdroj: autor

na charakter politického režimu třetí republiky. V textu jsou zmíněny četné případy, kdy ministerstvo spravedlnosti vystupovalo na obranu občanských svobod a proti svévolnému jednání jiných státních institucí. Jistě by však stálo za hlubší analýzu, do jaké míry bylo toto chování opravdu motivováno snahou o obranu demokratických principů a jakou roli v těchto situacích hrálo politické rozdělení konkrétních institucí. Pokud totiž tvrdíme, že komunisté používali vlastních ministerstev k mocenskému boji (například Skilling, 1960: 404), lze v překotném prostředí poválečného Československa minimálně očekávat podobné chování i ze strany ostatních politických stran a právě tento problém je s pomocí konceptu hybridního režimu Gilbertové a Mohseniho bez dalšího jeho rozvinutí (které by pravděpodobně redukovalo jeho analytickou eleganci) poněkud těžko uchopitelný. Stojí tedy za zvážení, zda při budoucích kvalitativních studiích tohoto období raději nepoužít například koncept soutěživého autoritářství Levitského a Wayne, nebo neobohatit koncepci Gilbertové a Mohseniho o některé prvky této koncepce.

10 Resumé

This paper presents an interpretative case study utilizing the concept of hybrid regimes as presented by Leah Gilbert and Payam Mohseni to analyse the political regime of Czechoslovakia between the years 1945-1948. My aim is to demonstrate that rather than a mere transitional phase on the road from democracy to authoritarianism or an episode of final tremors of the pre-war (democratic) regime, the 1945-1945 regime represents a full-fledged hybrid, rooted in the specific conditions of the post-war period. One of the major problems in contemporary discussions about hybrid regimes is the blurred and somewhat unstable boundary between democratic and authoritarian regimes, especially when viewed only as a function of the electoral processes and mechanics. Gilbert and Mohseni's classification of hybrid regimes attempts to overcome this problem by including two additional analytic dimensions, allowing to point at the dynamic development of the political regime in post-war Czechoslovakia and its rather lively movement on the scale between authoritarianism and democracy.

In the opening chapters, I introduce contemporary discussion about hybrid regimes and main theoretical approaches. Then I present the key hybrid regime classification for this paper, which is concept presented by Leah Gilbert and Payam Mohseni. The fourth chapter deals with the establishment of a political system in Czechoslovakia 1945-1948. The next three chapters replicate the three-dimensional structure of the selected concept, the hybrid regimes. The eighth chapter is focused on the analysis of the political system in Czechoslovakia in the selected time periods and the definition proposed by subcategories, including introducing 3D model for each of the monitored periods.

Based on the information in this work, it is possible to say that the political system of Czechoslovakia between 1945-1948 underwent a dynamic development towards the hegemonic electoral authoritarianism through illiberal hybrid regime to tutelary illiberal hybrid regime.

11 Seznam literatury

- Balík et al. (2004): *Politický systém českých zemí 1948-1989*. Brno: MUNI Mezinárodní politologický ústav.
- Balík, S., Holzer, J. (2006): Debata o hybridních režimech: Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu. *Politologická revue*, Vol. 12, no. 2, s. 5-29.
- Balík, S., Holzer, J. (2007): *Postkomunistické nedemokratické režimy. Studie k proměnám politické praxe v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie.
- Balík, S. Kubát, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.
- Balík, S., Kubát, M. (2012): *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán.
- Bogaards, M. (2009): How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism. *Democratization*, Vol. 16, No. 2, s. 399-423.
- Boggards, M. (2011): Where to draw the line? From degree to dichotomy in measures of democracy. *Democratization*, Vol, 19, No. 4, s. 690-712.
- Bradley, F. Abrams (2005): *The Struggle for the Soul of the Nation. Czech culture and the Rise of Communism*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.
- Brod, T. (1991): *Triumf a zkáza: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945-1948 II. Část*. Praha: Magnet-Press.
- Cabada, L. (2003): Politický systém první Československé republiky, In: Vodička K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky, historie a současnost*. Praha, Portál, s. 15-44.
- Cabada, L. (2006): Koaliční vládnutí v České republice-teoretická východiska v porovnání s praktickým naplněním, In: Cabada, L. a kol: *Koalice a koaliční vztahy České republiky v evropském kontextu*, Plzeň, Aleš Čeněk, s. 9-26.
- Cabada, L. (2005): Systém Národní fronty- od limitovaného pluralismu k vládě jedné strany. In: Cabada, L., Šanc, D.: *Český stranický systém ve 20. Století*,

Plzeň: Aleš Čeněk, s. 99-108.

Collier, D., Levitsky, S. (1997): Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics* vol. 49. No. 3, s. 430-451.

Diamond, L (1997): Introduction: In search of Consolidation, in: Diamond, L., Plattner, M. (eds.). *Consolidation the Third Wave Democracies. Regional Challenges*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, s. xiii-
xlvi.

Diamond, L. (2002): Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, s. 21-35.

Dvořáková, Z. (1998): Smrt pro tři ministry. Český těšín: Opavsko s.r.o.

Fidler, J. (1999): *Generálové legionáři*. Brno: Books.

Frammer, B. (2010): Národní očista: retribuce v poválečném Československu, Praha, Academia.

Geddesová, B. (2005): „Why parties and elections in authoritarian regimes.“ Příspěvek prezentovaný na konferenci Dictatorship: Their Governance and Social Consequences konané na Priston University.

Gilbertová, L., Mohseni, P. (2011): Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. *Studies in Comparative International Development*, Vol. 46, no. 3, 270-297.

Gronský, J. (1999): Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945-1968), Praha, Karolinum-nakladatelství Univerzity Karlovy.

Hanzlík, F. (1997): *Únor 1948 výsledek nerovného zápasu*. Praha: Prewon

Hanzlík, F., Pospíšil, J. (2000): *Soumrak demokracie*. Reicinovo obranné zpravodajství na cestě KSČ k moci. Vizovice: Lípa.

Hanzlík, F., Vondráček, V. (2006): *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945-1948*. Praha: Ministerstvo obrany ČR- AVIS.

Hloušek, V., Kopeček, L. (2007): Hybridní demokracie, In: Hloušek, V., Kopeček, L. (eds.). *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky a perspektivy demokracie*, Brno: MUNI, s. 285-294.

Kalinová, L (2004): *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

- Karlová, T. (1995): The Hybrid Regimes of Central America. *Journal of Democracy*, Vol. 6, no. 3, s. 72-86.
- Kaplan, K. (1987): *The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovakia, 1945-1948*. Londýn: C. Hurst & Co. Publishers.
- Kaplan, K. (1990): *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha: Panorama.
- Kaplan, K. (1991): *Československo v letech 1945-1948*, Praha: SPN.
- Kaplan, K. (1993): *Nekrvavá revoluce*, Praha: Archiv.
- Kaplan, K. (1996): *Pět kapitol o únoru*, Brno: Doplněk.
- Kaplan, K. (1999): *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk.
- Kocián, J. (1991): *Poválečný vývoj v Československu 1945-1948*. Praha: SPN.
- Kocián, J. (1998): *Parlamentní volby v českých zemích v roce 1946*. In: Barnovský, M., Ivaničková, E. a kol: *Prvé povojnové volby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: Vidavateľstvo slovenskej akademie vied, s. 111-127.
- Kuklík, J. (1999): *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha: Karolinum.
- Kuklík, J. (2002): *Mýty a realita TZV. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde.
- Levitsky, S., Way, L. (2002): The Rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, s. 51-65.
- Medvecký, M. (2011): *Za červené Slovensko. Štátná bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945-1948*. Bratislava: Ústav pamäti národa.
- Merkel, W. (1999): Defective Democracies, *Working Paper of Juan March Institute*, No. 1999/132.
- Merkel, W. (2004): Embedded and defective democracies, *Democratization*, Vol. 11, No. 5, s. 33-58.
- Miller, M. (2012): Electoral authoritarianism and democracy: A formal model of regime transitions. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 25, No. 2, s. 153-181.

- Morlino, L. (2009): Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? *European Political Science Review*, Vol. 1, No. 2, s. 273-296.
- Odell, J. (2001): Case Study Methods in International Political Economy. *International Studies Perspectives*, Vol. 2, No. 2, s. 163-176.
- O'Donnell, G. (1994): Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 1, s. 55-69.
- Olcottová, M.B., Ottawayová, M. (1999): Challenge of Semi-Authoritarianism. *Carnegie Carnegie Paper*, No. 7.
- Ottawayová, M. (2003): *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*, Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Orzoff, A. (2009): *Battle for the Castle: The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914-1948*. New York: Oxford University Press.
- Pacner, K. (2001): *Osudové okamžiky Československa*, Praha, Albatros.
- Peroutka, F. (1996): *Byl Edvard Beneš vinen?* Praha: Eva.
- Renner, J. (1999): *Československá strana lidová 1945-1948*. Brno: Prius.
- Ripka, H. (1995): *Únorová tragédie*. Praha: Atlantis.
- Rupnik, J. (2002): *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia.
- Schedler, A. (2006): The logic of Electoral Authoritarianism, In: Schedler A. (ed.): *Electoral Authoritarianism. The Dynamics of Unfree Competition*, London, Lynne Rienner Publisher, Boulder, s. 1-22.
- Schmitter, P., Karlová, T. (1991): „What Democracy is...and what is not“. *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3, s. 75-88.
- Skilling, H. G. (1951): Peoples Democracy, the Proletarian Dictatorship and the Czechoslovak Path to Socialism, *American Slavic and East European Review*, Vol. 10, No. 2, s. 100-116.
- Skilling, H. G. (1960): The Break-Up of the Czechoslovak Coalition, 1947-48, *The Canadian Journal of Economic and Political Science*, Vol. 26, No. 3, s. 396-412.

Urribarri, R. (2011): Courts between Democracy and Hybrid Authoritarianism: Evidence from the Venezuelan Supreme Court. *Law & Social Inquiry*, Vol. 36, No. 4, s. 854-884.

Veber, V. (2008): *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.

Vodička, K. (2003): Politický systém komunistického Československa, In: Vodička K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, s. 45-94.

Vodička, K., Šimka, K. (2003): Komunální politika, In: *Politický systém komunistického Československa*. In: Vodička K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky: historie a současnost*, Praha: Portál, s. 279-300.

Vondášek, V. (1998): Přesun sovětských vojsk a československé parlamentní volby v roce 1946. In: Barnovský, M., Ivaničková, E. a kol: *Prvé povojnové volby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: Vidavateľstvo slovesnej akademie vied, s. 128-138).

Wigell, M. (2008): Mapping „hybrid regimes“. Regime types and concepts in comparative politics. *Democratization*, Vol. 15, no. 2, s. 230-250.

Ženíšek, M. (2006): *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Internetové zdroje:

Balík, S. (2002): Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948 (<http://www.rexter.cz/tri-roky-svobody-pretotalitni-rezim-v-ceskoslovensku-v-letech-1945-1948/2002/11/01/> 17. 11. 2013).

Cassani, A. (2012): *Hybrid what? The contemporary debate on hybrid regimes and the identity question*. Výstup v rámci projektu The effects of democratization on social welfare. A comparative analysis of new democracies. Představený v rámci konference Univerzity v Římě konané 13-15 října 2012 (<http://www.sisp.it/files/papers/2012/andrea-cassani-1445.pdf> , 13. 12. 2013).

Košický vládní program (2009): Dostupný na webu Moderní-Dějiny (<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/>

17.3.2014)

PSPČR (2013): Historie Parlamentarismu a české ústavnosti (<http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=697>) , [23. 11. 2013].

Zakaria,F. (1997): *The Rise of Illiberal Democracy*. Text publikovaný v časopise Foreign Affairs Vol. 76, no. 6. (<http://fareedzakaria.com/1997/11/01/the-rise-of-illiberal-democracy/>, 11. 2. 2014)

Právní prameny:

Zákon o volebním právu příslušníků branné moci a četnictva č. 56/1927 Sb.

Dekret presidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa č. 12/1945 Sb.

Vládní nařízení, jímž se provádí dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech č. 18/1945 Sb.

Ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské č. 33/1945 Sb.

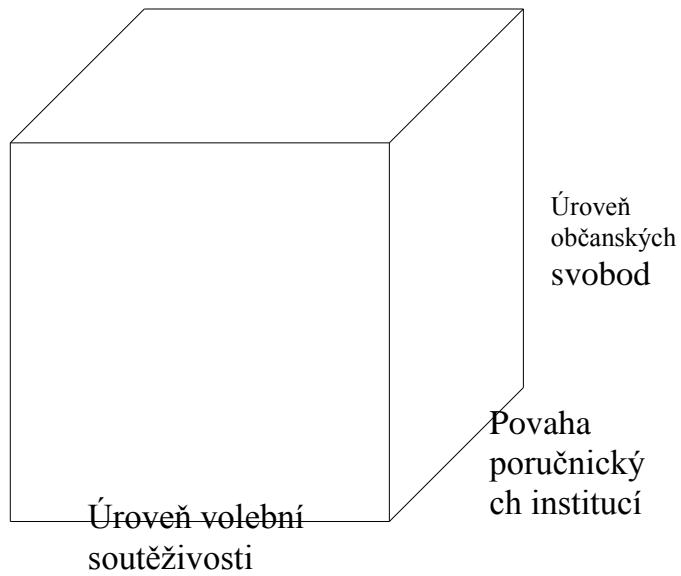
Dekret presidenta republiky o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků č. 100/ 1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti č. 138/1945 Sb.

Zákon o volbě ústavodárného Národního shromáždění č. 67/1946 Sb.

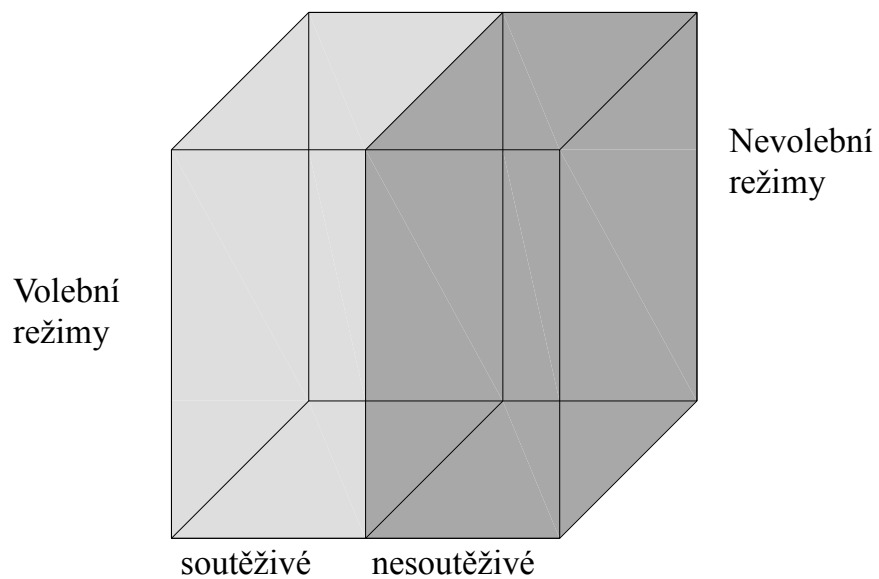
12 Přílohy

1) víceúrovňová klasifikace politického režimu

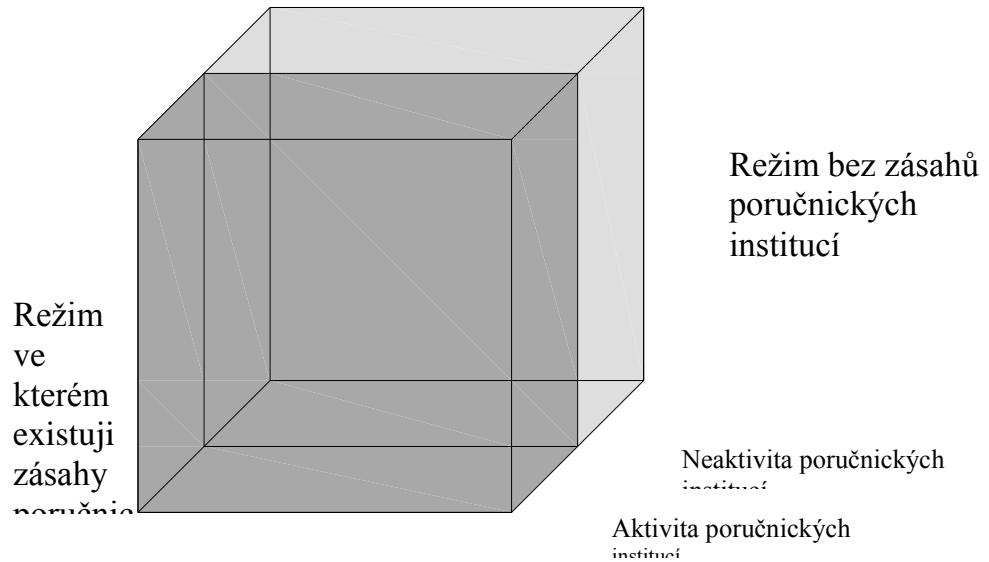
(Gilbertová a Mohseni, 2011: 287)

1) Vymezení režimu podle jeho soutěživosti

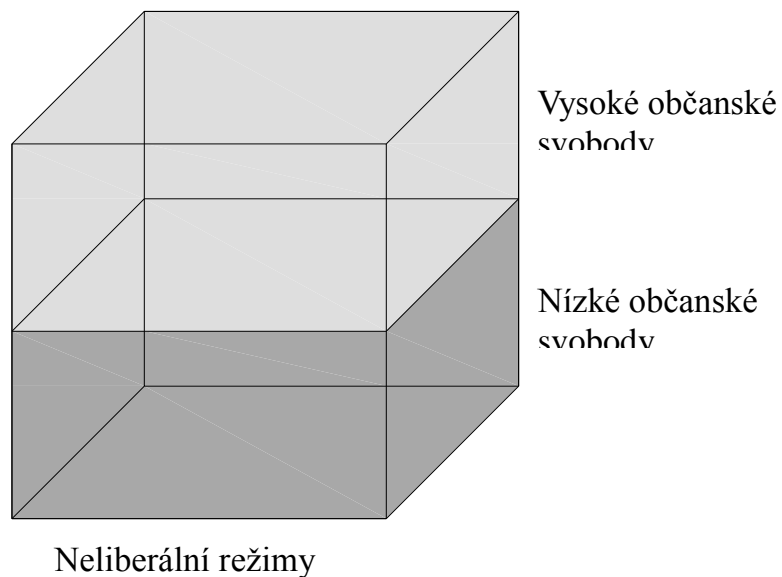
(Gilbertová a Mohseni, 2011: 288)

2) Vymezení režimu podle chování jeho poručnických institucí

(Gilbertová a Mohseni, 2011: 288)

3) Vymezení režimu podle úrovně občanských svobod

(Gilbertová a Mohseni, 2011: 289)

